

Förord

Enligt Justitiedepartementets promemoria den 22 oktober 1998 (reviderad den 30 november 1998), Ju 98/3585, Översyn av lagregleringen om adoption mot en icke vårdnadshavande förälders vilja, m.m., skall bl.a. två frågor med anknytning till adoption övervägas. Det gäller frågan om adoption mot en icke vårdnadshavande förälders vilja samt frågan om öppenhet angående barnets ursprung och kontakten mellan barnet och de biologiska föräldrarna. Den 9 december 1998 fick rådmannen Ann-Christine Lindblom uppdraget att biträda Justitiedepartementet i arbetet med dessa frågor. Uppdragets närmare inriktning framgår av det följande. Genom denna promemoria redovisas uppdraget i de delar som rör adoption.

Innehåll

Promemorians huvudsakliga innehåll	9
1 Promemorians lagförslag	11
1.1 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken.....	11
1.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption	14
2 Inledning.....	17
2.1 Bakgrund.....	17
2.2 Uppdraget.....	19
2.3 Arbetets bedrivande, m.m.....	20
3 Kort historik.....	23
4 Vissa uppgifter om antalet adoptioner, m.m.	25
5 Gällande rätt.....	27
6 Internationella konventioner	31
6.1 Allmänt	31

6.2	1986 års FN-deklaration	31
6.3	FN:s konvention om barnets rättigheter	32
6.4	Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.....	33
6.5	1967 års Europarådskonvention om adoption av barn.....	33
6.6	1993 års Haagkonvention om skydd av barn och sam- arbete vid internationella adoptioner	34
7	Utländska förhållanden	37
7.1	Norden.....	37
7.1.1	Norge	37
7.1.2	Danmark	38
7.1.3	Island.....	39
7.1.4	Finland	40
7.2	Några andra europeiska länder	40
7.2.1	Storbritannien.....	40
7.2.2	Tyskland.....	41
7.2.3	Frankrike.....	43
7.2.4	Spanien.....	43
8	Särskilt om adoption mot en icke vårdnadshavande förälders vilja	45
8.1	Bakgrund.....	45
8.2	Tidigare behandling av frågan – Förmynderskaps- utredningen.....	50
9	Särskilt om öppenhet angående barnets ursprung	53
9.1	Adoptionslagstiftningen	53
9.2	Socialtjänstlagens regelverk	55

9.3	Konventionsbestämmelser.....	57
9.4	Sekretesslagen.....	57
9.5	Tidigare behandling av frågan om öppenhet.....	59
9.5.1	Förmynderskapsutredningen	59
9.5.2	Inseminationslagstiftningen	59
10	Hur tillgodoses adoptivbarns behov av öppenhet och kontakt med biologiska föräldrar i Sverige i dag?.....	63
10.1	Information till barnet om adoptionen och om bar- nets ursprung.....	63
10.2	Samhällets stöd till de adopterade barnen och adop- tivföräldrarna	66
11	Vissa utgångspunkter för ställningstagandet	71
11.1	Bestämmelser om barnets bästa.....	71
11.2	Närmare om begreppet barnets bästa	74
11.3	Särskilt om öppenhet och kunskap om ursprunget	78
12	Överväganden	81
12.1	Även en förälder som inte har del i vårdnaden skall lämna sitt samtycke till adoption	81
12.2	Adoptivföräldrar skall så snart det är lämpligt upplysa barnet om att det är adopterat	89
13	Kostnader	95
14	Författningskommentar	97
14.1	Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken.....	97

14.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1971:796) om
internationella rättsförhållanden rörande adoption 101

Promemorians huvudsakliga innehåll

Regler om adoption återfinns i många svenska författningar. De centrala bestämmelserna om adoption finns i 4 kap. föräldrabalken.

Den som inte har fyllt 18 år får inte adopteras utan föräldrarnas samtycke. Samtycke behövs dock inte av en förälder som är utan del i vårdnaden. Om det kan ske, skall föräldern dock höras i adoptionsärendet. Det finns inga regler om att adoptivföräldrarna skall informera barnet om adoptionen och om barnets ursprung.

Vid prövning av en adoption tillämpar svensk domstol svensk lag, även om anknytning finns till utlandet.

I denna promemoria behandlas först frågan om adoption mot en icke vårdnadshavande förälders vilja. Av den promemoria som ligger till grund för mitt uppdrag framgår att inriktningen på arbetet bör vara att möjligheterna att tillåta en adoption mot en icke vårdnadshavande förälders vilja preciseras på ett sådant sätt att lagen ger en så god garanti som möjligt för att dels barnets bästa sätts i främsta rummet, dels det inte sker något intrång i föräldrarnas rätt till skydd för familjelivet, om inte detta är nödvändigt för att tillgodose barnets bästa.

Jag föreslår inledningsvis att ändamålsbestämmelsen i 4 kap. 6 § föräldrabalken uttrycks så att tillstånd till adoption får ges om adoptionen är till barnets bästa. Ändringen innebär ingen saklig förändring men medför att överensstämmelse uppnås med uttryckssättet i 1989 års FN-konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen). Jag föreslår också att nuvarande bestämmelser om samtycke till adoption ändras så att samtycke till

adoptionen skall ges av båda föräldrarna, dvs. även av en förälder som är utan del i vårdnaden. Jag föreslår vidare att en ny bestämmelse införs om att ett uteblivet samtycke från en förälder som är utan del i vårdnaden inte utgör hinder för ett tillstånd till adoption om detta är uppenbart bäst för barnet. Slutligen föreslår jag i denna del att lagen (1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption kompletteras med en bestämmelse som gör det möjligt för domstolen att vid en internationell adoption ge tillstånd till adoptionen även om föräldrabalkens bestämmelser om samtycke från en icke vårdnadshavande förälder inte är uppfyllda.

Därefter behandlas frågorna om öppenheten beträffande barnets ursprung och kontakten mellan barnet och de biologiska föräldrarna. Min bedömning är att det i och för sig finns tillräckliga redskap för att hjälpa ett adoptivbarn som så önskar att få kunskap om sitt ursprung och att göra försök att skapa kontakt med de biologiska föräldrarna. Ansvaret för att barnet får information om adoptionen åligger adoptivföräldrarna. Efter 1998 års ändring av 12 § socialtjänstlagen (1980:620) åligger det dessutom socialtjänsten att tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett ärende om adoption har avgjorts. För att understryka vikten av att barnet får kännedom om adoptionen och om sitt ursprung föreslår jag att en bestämmelse införs i föräldrabalken om att den eller de som har adopterat ett barn så snart det är lämpligt skall upplysa barnet om att det är adopterat.

1 Promemorians lagförslag

1.1 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs i fråga om föräldrabalken
dels att 4 kap. 5 a § och 6 § skall ha följande lydelse,
dels att det i balken skall införas två nya paragrafer, 4 kap. 5 b §
och 6 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 kap.

5 a §

Den som inte har fyllt arton år får ej adopteras utan föräldrarnas samtycke. Moderns samtycke skall ha lämnats sedan hon har återhämtat sig tillräckligt efter nedkomsten. Vid adoption av någon annans adoptivbarn skall i stället samtycke inhämtas från barnets adoptivföräldrar eller, om en adoptivförälder är gift med någon av barnets föräldrar, från båda dessa makar.

<p>Samtycke enligt första stycket behövs inte av den som lider av en allvarlig psykisk störning, <i>är utan del i vårdnaden eller befinner sig på okänd ort. Är detta fallet i fråga om var och en av dem som enligt första stycket skall samtycka till adoptionen,</i></p>	<p>Samtycke enligt första stycket behövs inte av den som lider av en allvarlig psykisk störning <i>eller, i fråga om en förälder som är utan del i vårdnaden, av annan anledning är varaktigt förhindrad att lämna samtycke. Samtycke enligt första stycket</i></p>
---	---

skall i stället samtycke inhämtas från särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet. behövs inte heller av den som befinner sig på okänd ort.

5 b §

Den som står under vårdnad av en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare får inte adopteras utan dennes eller deras samtycke.

6 §

Rätten skall pröva om det är lämpligt att adoptionen äger rum. Tillstånd får ges endast om adoptionen är till *fördel för barnet* samt sökanden har uppfostrat barnet eller vill uppfostra det eller det annars med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och barnet finns särskild anledning till adoptionen. Vid bedömningen av om det är lämpligt att adoptionen äger rum skall rätten, även när barnets samtycke inte behövs, ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

Rätten skall pröva om det är lämpligt att adoptionen äger rum. Tillstånd får ges endast om adoptionen är till *barnets bästa* samt sökanden har uppfostrat barnet eller vill uppfostra det eller det annars med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och barnet finns särskild anledning till adoptionen. Vid bedömningen av om det är lämpligt att adoptionen äger rum skall rätten, även när barnets samtycke inte behövs, ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

Om en förälder som är utan del i vårdnaden inte lämnar sitt samtycke till den sökta adoptionen utgör detta inte hinder för att tillstånd ges till adoptionen, om detta är uppenbart bäst för barnet.

Ansökningen får inte bifallas, om det från någon sida har getts eller utlovats ersättning eller om det har avtalats om bidrag till barnets underhåll. Underhållsbidrag i form av engångsbelopp är dock inte hinder för tillstånd till adoptionen, om beloppet har inbetalts till socialnämnden i den kommun där adoptanten är folkbokförd eller om det till nämnden har utfärdats en förbindelse på beloppet, vilken har godkänts av sökanden och nämnden. För det belopp som har inbetalts till nämnden skall genom dess försorg hos en försäkringsgivare inköpas en efter underhållsskyldigheten anpassad livränta åt barnet, om inte avtalet hindrar det eller nämnden finner att beloppet kan användas på något annat lämpligt sätt för barnets underhåll.

Ett avtal om ersättning eller underhåll, som borde ha medfört att ansökningen avslogs om rätten hade känt till avtalet, är utan verkan även om ansökningen bifalls.

6 a §

Den eller de som har adopterat ett barn skall så snart det är lämpligt upplysa barnet om att det är adopterat.

Denna lag träder i kraft den....

1.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption

Härigenom föreskrivs att 2 § lagen (1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Ansökan om adoption prövas enligt svensk lag.

Avser ansökningen barn under *aderton* år, skall särskilt beaktas, huruvida sökande eller barnet genom medborgarskap eller hemvist eller på annat sätt har anknytning till främmande stat och det skulle medföra avsevärd olägenhet för barnet, om adoptionen *ej* blir gällande där.

Rätten skall inhämta yttrande från Migrationsverket, när den som adoptionen avser är utomnordisk medborgare och tolv år eller äldre.

Föreslagen lydelse

2 §

Ansökan om adoption prövas enligt svensk lag. *Avser ansökningen ett barn under arton år som har överflyttats eller kommer att överflyttas till Sverige för adoption, prövas dock frågan om det skall krävas samtycke till adoptionen från en förälder som är utan del i vårdnaden enligt lagen i barnets ursprungsstat.*

Avser ansökningen *ett* barn under *arton* år, skall särskilt beaktas, huruvida sökande eller barnet genom medborgarskap eller hemvist eller på annat sätt har anknytning till främmande stat och det skulle medföra avsevärd olägenhet för barnet, om adoptionen *inte* blir gällande där.

Denna lag träder i kraft den....

2 Inledning

2.1 Bakgrund

Den som inte har fyllt 18 år får inte adopteras utan föräldrarnas samtycke. Samtycke behövs dock inte av en förälder som är utan del i vårdnaden. Om det kan ske, skall föräldern ändå höras i adoptionsärendet. Rättsverkningarna av en adoption är att adoptivbarnet i rättsligt hänseende skall behandlas som adoptantens eget barn och inte som barn till sina biologiska föräldrar. Alla rättsliga band med den biologiska slakten klipps av. Några bestämmelser om att adoptivbarnet skall upplysas om adoptionen och om sitt ursprung finns inte i lagen.

I flera rättsfall har prövats vilken betydelse som bör tillmätas inställningen hos en förälder som är utan del i vårdnaden. Högsta domstolen har därvid lagt särskild vikt vid att en adoption rycker undan den rättsliga grunden för umgänge mellan barnet och föräldern i fråga. Detta har ansetts tala mot att en adoption beviljas mot föräldrarnas vilja. Det har emellertid framhållits i rättsfallen att hänsyn måste tas till vilket värde ett umgänge med föräldern kan ha för barnet i det enskilda fallet. Avgörande för frågan huruvida en adoption skall tillåtas trots motstånd från en förälder som är utan del i vårdnaden har angetts vara vad som är bäst för barnet.

Frågan om adoption i strid med en icke vårdnadshavande förälders vilja var under 1990-talet aktuell i ett mål (Eur. Court HR, judgment of 28 October 1998, case no. 113/1997/897/1109) mot Sverige i Europadomstolen för mänskliga rättigheter. Domstolen fann att det av de svenska domstolarna lämnade tillståndet

till adoption visserligen utgjorde ett intrång i den icke vårdnads-havande föräldrarnas rätt till skydd för familjelivet, men att det lämnade tillståndet var lagligen grundat, hade ett legitimt syfte och – när det gäller frågan om det kunde anses ”nödvändigt” i konventionens mening – föll inom den s.k. bedömningsmarginal (margin of appreciation) som enligt Europadomstolens praxis tillkommer staterna. Domstolen fann således att Sverige inte hade gjort sig skyldig till något konventionsbrott.

Senare års adoptionsforskning har visat hur viktigt det är för barn som har adopterats att få vetskap om sitt ursprung. Denna forskning har också belyst vikten av att man inom familjen talar öppet om barnets biologiska ursprung, för att barnet skall kunna utveckla sin identitet. Barnets behov av att få kunskap om sitt ursprung har också särskilt understrukits i 1986 års FN-deklaration (Declaration on Social and Legal Principles relating to the Protection and Welfare of Children with Special Reference to Foster Placement and Adoption Nationally and Internationally). I Barnkonventionen föreskrivs dessutom att barnet, så långt det är möjligt, skall ha rätt att få vetskap om sina föräldrar.

Frågan om samtycke till adoption behandlades senast i Förmynderskapsutredningens slutbetänkande Adoptionsfrågor (SOU 1989:100). Förmynderskapsutredningen föreslog att det i föräldrabalken skulle införas en regel om att även en biologisk förälder eller en adoptivförälder som var utan del i vårdnaden skulle samtycka till adoptionen, men att ett vägrat samtycke inte skulle utgöra hinder mot ett adoptionsbeslut, om adoptionen ändå kunde anses vara förenlig med barnets bästa. Utredningen behandlade också frågan om öppenhet angående barnets ursprung och föreslog att det skulle införas en lagregel om att adoptivföräldrar så snart det lämpligen kunde ske skulle upplysa barnet om att det var adopterat. Förmynderskapsutredningens förslag har inte lett till lagstiftning.

2.2 Uppdraget

I en inom Justitiedepartementet den 22 oktober och den 30 november 1998 upprättad promemoria har jag getts i uppdrag att överväga bland annat frågan om adoption mot en icke vårdnadshavande förälders vilja och frågan om öppenhet angående barnets ursprung och kontakten mellan det adopterade barnet och de biologiska föräldrarna.

När det gäller frågan om adoption mot en icke vårdnadshavande förälders vilja bör enligt promemorian inriktningen på arbetet vara att möjligheterna att tillåta en adoption mot en icke vårdnadshavande förälders vilja preciseras på ett sådant sätt att lagen ger en så god garanti som möjligt för att dels barnets bästa sätts i främsta rummet, dels det inte sker något intrång i föräldrarnas rätt till skydd för familjelivet, om inte detta är nödvändigt för att tillgodose barnets bästa. I promemorian anges att frågor om adoption är aktuella inom Europarådet och att detta arbete måste beaktas vid beredningen av frågan. Utredaren bör enligt promemorian redovisa gällande rätt och eventuellt pågående lagstiftningsarbete i Norden och i något eller några ytterligare länder inom EU. Utredaren bör vidare enligt promemorian notera vilka effekter ändrade lagregler får för den nordiska rättslikheten, eftersom det är ett värde i sig med likartade lagregler i Norden på detta område.

När det gäller frågan om öppenhet angående barnets ursprung och om kontakten mellan barnet och de biologiska föräldrarna är det enligt promemorian viktigt att få en bild av hur adoptivbarns behov av öppenhet och kontakt med biologiska föräldrar tillgodoses i Sverige i dag. I promemorian anges att den rättsliga situationen bör beskrivas, liksom hur aktuella bestämmelser tillämpas. Vidare bör enligt promemorian beskrivas hur adoptivföräldrarna, myndigheterna, adoptionsorganisationerna och de biologiska föräldrarna hanterar barnets behov av kunskap om sitt ursprung. Slutligen efterfrågas i promemorian en redovisning av hur frågor som rör kontakten mellan adoptivbarnet/adoptivföräldrarna och de biologiska föräldrarna hanteras samt i vilken omfattning det förekommer att barnet/adoptivföräldrarna har

kontakt med de biologiska föräldrarna. Utredaren bör enligt promemorian belysa om det finns behov av förändringar för att på ett bättre sätt än i dag tillgodose behovet av öppenhet angående barnets ursprung och önskemålet om möjlighet till kontakt mellan barnet/adoptivföräldrarna och de biologiska föräldrarna samt lämna förslag på hur eventuella brister kan undanröjas.

2.3 Arbetets bedrivande, m.m.

Jag har när det gäller de aktuella frågorna samrått med Socialstyrelsen, Statens nämnd för internationella adoptionsfrågor (NIA), Adoptionscentrum, LVU-utredningen (dir. 1999:43) och Kommittén om barn i homosexuella familjer (dir. 1999:5). Jag har haft underhandskontakter med domare och socialsekreterare verksamma på de aktuella områdena. Det har inte funnits utrymme för enkätundersökningar eller någon vetenskaplig genomgång av föreliggande frågor.

Promemorian inleds med en mer allmän del, som innehåller en kort historik över adoptionsinstitutet i Sverige samt en redovisning av antalet adoptioner år 1999 och fördelningen mellan internationella och inhemska adoptioner. När det gäller de inhemska adoptionerna, för vilka det finns redovisat statistik även för år 2000, anges dessutom fördelningen mellan styvbarnsadoptioner, adoptioner av familjehemsplacerade barn och spädbarnsadoptioner. I följande allmänna avsnitt behandlas gällande rätt, internationella konventioner och utländska förhållanden. Jag redogör sedan särskilt för frågorna om en icke vårdnadshavande förälders ställning vid en ifrågasatt adoption (avsnitt 8) och om öppenhet angående ett adopterat barns ursprung (avsnitt 9). I det följande avsnittet behandlas frågan om hur adoptivbarns behov av öppenhet och kontakt med biologiska föräldrar tillgodoses i Sverige i dag.

En utgångspunkt för mitt arbete har varit principen om barnets bästa. I avsnitt 11 behandlar jag därför bestämmelser om barnets bästa, frågan om hur begreppet skall tolkas samt adoptiv-

barnets behov av öppenhet och kunskap om sitt ursprung. Pro-memorian avslutas med mina överväganden och förslag, en kostnadsanalys samt författningskommentar.

3 Kort historik

Möjligheten att genom adoption anta annans barn som sitt infördes i Sverige genom en lag om adoptioner år 1917. Adoption innebar att det uppstod ett rättsförhållande mellan adoptanten och adoptivbarnet, som i allt väsentligt blev detsamma som mellan biologiska föräldrar och deras barn. Vissa skillnader fanns dock till en början. Adoptionen medförde inte något familjerättsligt förhållande mellan adoptivbarnet och adoptantens släkt. Däremot hade adoptivbarnet i princip en familjerättslig relation till sin biologiska familj. Detta framträdde tydligast när det gällde underhåll och arv. De biologiska föräldrarna och adoptivbarnet hade en inbördes, subsidiär, underhållsskyldighet och viss arvsrätt kvarstod. Denna typ av adoption kallas svag adoption. Adoptionslagens regler överfördes i stort sett oförändrade till föräldrabalken. En genomgripande översyn av adoptionsreglerna genomfördes 1958 och då infördes i Sverige stark adoption. En stark adoption innebär att några familjerättsliga förpliktelser eller rättigheter inte kvarstår mellan barnet och dess biologiska familj efter adoptionen. Adoptionsformen innebär vidare att adoptivbarnet i princip står i samma förhållande till adoptanten och dennes släkt som adoptantens biologiska barn (se NJA II 1958 s. 177).

Genom lagändring 1970 togs möjligheten till undantag från den generella regeln om stark adoption bort och stark adoption blev den enda adoptionsformen. Samtidigt togs möjligheten till hävning av en adoption bort.

1917 års adoptionslag innehöll bestämmelsen att tillstånd till adoption fick ges endast om adoptionen var till gagn för barnet.

Uttrycksättet ändrades senare och förutsättningen beskrevs då så att adoptionen skulle vara till fördel för barnet. Detta är oförändrat ett grundläggande villkor för att en adoption skall komma till stånd. Adoptionsbestämmelserna innehåller därutöver inte några ändamålsbestämmelser. Principen om barnets bästa som grund för ett adoptionsbeslut har på senare tid understrukits i Barnkonventionen och i 1993 års Haagkonvention om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner (1993 års Haagkonvention).

4 Vissa uppgifter om antalet adoptioner, m.m.

Fram till 1960-talet förekom i Sverige huvudsakligen inhemska adoptioner. Under framförallt 1970-talet ökade de internationella adoptionerna kraftigt medan de inhemska minskade. Sedan 1970-talets rekordår, med som mest 1 864 adoptioner i Sverige år 1977, har antalet adoptioner successivt minskat. Under 1999 adopterades 1 019 barn till Sverige från andra länder, vilket dock innebär en liten uppgång sedan 1998. Av de adopterade barnen 1999 kom 594 från Asien, 235 från Europa (Sverige inte inräknat), 152 från Sydamerika och 38 från Afrika.

Enligt Socialstyrelsens statistik avgav socialnämnderna under 1999 yttrande till domstol om adoption för 112 barn födda i Sverige. Av dessa avsåg 75 styvbarnsadoptioner, 16 tidigare familjehemsplacerade barn och 21 spädbarnsadoptioner. Från samma källa har inhämtats att socialnämnderna under 2000 avgav 113 yttranden, varav 72 avsåg styvbarnsadoptioner, 25 tidigare familjehemsplacerade barn och 16 spädbarnsadoptioner.

5 Gällande rätt

Regler om adoption återfinns i många svenska författningar. De centrala bestämmelserna om adoption finns i 4 kap. föräldrabalken. Då det gäller adoption med utländsk anknytning finns i lagen (1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption bestämmelser bl.a. om svensk domsrätt, lagval och erkännande av utländska adoptionsbeslut. Till denna lag hör förordningen (1976:834) om prövning av utländskt beslut om adoption. Förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap innehåller särskilda regler om internordiska adoptioner. Genom lagen (1997:191) med anledning av Sveriges tillträde till 1993 års Haagkonvention har förordnats att konventionen skall i originaltexternas lydelse gälla som lag här i landet. Barnkonventionen, som dock inte gäller som lag i Sverige, innehåller i artikel 21 grundläggande krav beträffande adoption.

Föräldrabalkens 4 kap. innehåller således de centrala bestämmelserna om adoption. För att en adoption skall komma till stånd krävs ett beslut av domstol efter ansökan av den som vill adoptera. Enligt huvudregeln skall adoptanten ha fyllt 25 år. Om adoptionen avser eget barn eller makes barn eller adoptivbarn eller om det annars föreligger synnerliga skäl får även den som har fyllt 18 år adoptera (1 §). Tillstånd till adoption kan ges åt en ensamstående person eller åt makar. Makar får enligt huvudregeln inte adoptera annat än gemensamt. Undantag gäller, förutom fall då en make adopterar den andra makens barn eller adoptivbarn eller eget barn, fall då den andra maken befinner sig på okänd ort eller lider av en allvarlig psykisk störning (3 §). Det

är endast makar som får adoptera gemensamt (4 §). Sambor kan således inte adoptera gemensamt.

Den som har fyllt 12 år får i normalfallet inte adopteras utan eget samtycke. Undantag gäller om den som skall adopteras är under 16 år och det skulle skada honom eller henne att bli tillfrågad eller om den som skall adopteras är varaktigt förhindrad att lämna samtycke på grund av en psykisk störning eller på grund av något annat liknande förhållande (5 §). Den som inte har fyllt 18 år får inte heller adopteras utan föräldrarnas samtycke. Moderns samtycke skall ha lämnats sedan hon har återhämtat sig tillräckligt efter nedkomsten. Samtycke behövs dock inte av en förälder som lider av en allvarlig psykisk störning, är utan del i vårdsnaden eller befinner sig på okänd ort. Gäller detta båda föräldrarna skall samtycke till adoptionen i stället lämnas av särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet (5 a §). Om det kan ske, skall förälder vars samtycke till adoption inte krävs ändå höras i adoptionsärendet (10 § tredje stycket).

Innan domstolen beslutar om adoption skall den pröva om det är lämpligt att adoptionen äger rum. Tillstånd får ges endast om adoptionen är till fördel för barnet samt sökanden har uppfostrat barnet eller vill uppfostra det eller det annars med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och barnet finns särskild anledning till adoptionen. Vid bedömningen av om det är lämpligt att adoptionen äger rum skall rätten, även när barnets samtycke inte behövs, ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad (6 § första stycket). En adoption får inte heller ha karaktären av en affärsuppgörelse (6 § andra stycket).

När det gäller rättsverkningarna av en adoption skall adoptivbarnet efter adoptionen anses som adoptantens barn och inte som barn till de biologiska föräldrarna. Har make adopterat andre makens barn eller adoptivbarn, skall dock barnet anses som makarnas gemensamma (8 §). En adoption kan inte hävas men verkningarna av adoptionen upphör om adoptivbarnet adopteras av annan än adoptantens make eller adoptanten ingår äktenskap med adoptivbarnet (7 §).

Innan domstolen beslutar om adoption skall den inhämta upplysningar om barnet och sökanden samt huruvida ersättning eller bidrag till barnets underhåll har lämnats eller utlovats. Har barnet inte fyllt 18 år skall socialnämnden yttra sig. Socialnämnden skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten. En förälder som inte är vårdnadshavare skall, som ovan nämnts, ändå höras om det kan ske (10 §).

Adoptionsärenden handläggs enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden. Ärendet handläggs enligt huvudregeln av en lagfaren domare. Om det finns särskilda skäl med hänsyn till ärendets beskaffenhet, får tingsrätten dock bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän.

Domstolens beslut i ärenden om adoption får överklagas av sökanden eller den som skall höras i ärendet (11 §).

Föräldrabalken innehåller inte någon bestämmelse om adoptivbarnets rätt att få uppgift om sitt ursprung eller om att adoptivföräldrarna skall upplysa barnet om att det är adopterat.

6 Internationella konventioner

6.1 Allmänt

FN:s generalförsamling antog år 1948 den allmänna deklara- tionen om de mänskliga rättigheterna. År 1959 antog general- församlingen en särskild Förklaring om barnets rättigheter, vari tio principer fastslås beträffande barns rätt och skydd. En deklara- tion innebär dock inte några rättsliga förpliktelser för staterna. Deklara- tionen om de mänskliga rättigheterna bekräf- tades i konventionsform år 1966 när generalförsamlingen antog de två konventionerna om medborgerliga och politiska rättig- heter respektive ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Den första av dessa konventioner behandlar de traditionella mänskliga rättigheterna. De rättigheter som fastslås i dessa kon- ventioner tillkommer varje mänsklig varelse, dvs. barn i princip i lika hög grad som vuxna.

6.2 1986 års FN-deklara- tion

1986 års deklara- tion om sociala och legala principer med avseende på barnens skydd och bästa, med särskild hänsyn till familjeplaceringar och nationell samt internationell adoption, som antogs av FN:s generalförsamling den 3 december 1986, innehåller inte några materiella regler om adoption. I deklara- tionen fastslås att vid alla placeringar av ett barn i någon annans vård än föräldrarnas skall barnets bästa komma i första hand (be the paramount consideration), artikel 5. I artikel 9 fastslås att ett

familjehemsplacerat eller adopterat barns behov av att få känedom om sin bakgrund skall beaktas (be recognised) av dem som har ansvar för barnet, om detta inte strider mot barnets bästa.

6.3 FN:s konvention om barnets rättigheter

Barnkonventionen antogs av FN:s generalförsamling den 20 november 1989. Konventionen trädde i kraft den 2 september 1990 sedan den hade ratificerats av 20 stater, däribland Sverige. Genom ratificeringen har Sverige iklätt sig en internationell, folkrättslig, förpliktelse att följa konventionens bestämmelser. Barnkonventionen är inte direkt tillämplig rätt i Sverige och domstolarna är därför inte bundna av konventionens regler såsom av svensk lag. Däremot används konventionsbestämmelserna vid tolkningen av svensk lag, så att tolkningen står i överensstämmelse med våra internationella åtaganden. Sverige ratificerade konventionen utan att reservera sig på någon punkt. I regeringens proposition (prop. 1989/90:107) till riksdagen om godkännande av konventionen konstaterades att tillträde till konventionen inte föranledde några ändringar i gällande lagstiftning.

Konventionen innehåller 13 inledande paragrafer och 54 artiklar. Den är uppdelad i tre delar, som behandlar substansfrågor, övervakningssystem respektive slutbestämmelser. I artikel 7 slås fast att barnet från födelsen skall ha rätt till ett namn, rätt att förvärva medborgarskap och, så långt det är möjligt, rätt att få vetskap om sina föräldrar och bli omvårdad av dem. Beträffande adoption finns särskilda skyddsregler fastlagda i artikel 21 där det fastslås att konventionsstater som erkänner och/eller tillåter adoption skall säkerställa att barnets bästa främst beaktas.

6.4 Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (ECHR) antogs av Europarådet år 1950 och konventionen gäller sedan den 1 januari 1995 som svensk lag. Även före inkorporeringen av konventionen deklarerade Sverige att den inhemska lagstiftningen nådde upp till konventionens krav. Artikel 8 i ECHR behandlar skyddet för privat- och familjelivet. I den första punkten konstateras att var och en har rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Den andra punkten ger offentlig myndighet rätt att inskränka åtnjutandet av denna rättighet, dock endast med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till statens säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska västånd eller till förebyggande av oordning eller brott eller till skydd för hälsa eller moral eller för andra personers fri- och rättigheter. En prövning i Europadomstolen av frågan om rättigheten har kränkts sker i flera led. Först prövas om ett förfarande av myndighet innebär ett ingrepp i någon av rättigheterna i första punkten. Kan detta konstateras måste ingreppet uppfylla villkoren i den andra punkten för att kunna rättfärdigas. Därvid prövas först om ingreppet skett med stöd av lag, därefter om syftet med lagen/ingreppet varit ett av de "tillåtna" uppräknade syftena och sist om ingreppet varit nödvändigt i ett demokratiskt samhälle.

6.5 1967 års Europarådskonvention om adoption av barn

Sverige har ratificerat 1967 års Europarådskonvention om adoption av barn (prop. 1968:114). De nuvarande bestämmelserna i 4 kap. föräldrabalken överensstämmer med konventionen, som bland annat innehåller krav på samtycke till adoption från barnets mor och i vissa fall far (art. 5). I vissa speciella fall kan man underlåta att inhämta samtycke eller bortse från att samtycke har

vägrats (artikel 5 punkterna 2 och 3). Det gäller t.ex. om en far eller mor har fräntagits föräldramyndigheten över barnet. I konventionen finns också bestämmelsen att endast makar får adoptera gemensamt. Konventionen innehåller vidare krav på tillfredsställande utredning om adoptantens förhållanden och bestämmelser om rättsverkningar av adoptioner. I det senare hänseendet anges att adoptivbarnet skall inlemmas i adoptivföräldrarnas familj och att banden med den biologiska familjen skall anses upplösta. I en särskild avdelning i konventionen finns bestämmelser som inte är obligatoriska men som staterna har förbundit sig att överväga. Detta gäller bl.a. bestämmelserna i artikel 20. Enligt den artikeln skall åtgärder vidtas för att en adoption skall kunna genomföras utan att adoptantens identitet avslöjas. Vidare sägs i den artikeln bl.a. att adoptant och adoptivbarn ur allmänna register skall kunna få utdrag med uppgift om tid och plats för adoptivbarnets födelse men utan angivande av adoptivförhållandet eller de biologiska föräldrarnas identitet.

6.6 1993 års Haagkonvention om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner

Den i Haag den 29 maj 1993 antagna konventionen om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner gäller sedan 1997 i originaltexternas lydelse som lag i Sverige. Även övriga nordiska länder har tillträtt konventionen. Ändamålet med konventionen är "att a) upprätta garantier för att säkerställa att internationella adoptioner sker med beaktande av barnets bästa och med respekt för dess grundläggande rättigheter såsom dessa erkänns i internationell rätt, b) upprätta ett system för samarbete bland de fördragsslutande staterna för att säkerställa att dessa garantier beaktas och därigenom förhindra bortförande av, försäljning av eller handel med barn, c) säkerställa att de adoptioner som genomförs i enlighet med konventionen erkänns av de fördragsslutande staterna" (artikel 1). I Sverige är NIA centralmyndighet i konventionens mening.

Konventionen innehåller detaljerade villkor för internationella adoptioner. Det fastslås att adoption får ske endast sedan myndigheterna i ursprungslandet konstaterat att adoption är till barnets bästa samt säkerställt att de personer som enligt ursprungslandets lag skall samtycka har fått korrekt rådgivning och att moderns samtycke, där sådant krävs enligt ursprungslandets lag, har getts efter barnets födelse (artikel 4 punkterna b och c). Som ytterligare villkor för adoptionen anges att myndigheterna i ursprungslandet skall ha säkerställt att barnet, med hänsyn till dess ålder och mognad, fått rådgivning och information, att hänsyn har tagits till dess önskemål och mening samt att barnets samtycke, där sådant krävs, har getts frivilligt i föreskriven rättslig form och har uttryckts eller bestyrkts i skrift (artikel 4 punkten d). I konventionen finns vidare bestämmelser om bl.a. att en fördragsslutande stats myndigheter skall säkerställa att barnet eller dess ombud har tillgång till information om barnets ursprung (artikel 30, se avsnitt 9.3) och om erkännande och verkan av adoptionen (artikel 23–27).

7 Utländska förhållanden

7.1 Norden

Bestämmelserna om adoption i de nordiska länderna överensstämmer i sina huvuddrag med varandra. Ett grundläggande villkor för en adoption är att den skall vara till barnets bästa och endast starka adoptioner förekommer. Som nedre åldersgräns för den som vill adoptera gäller som huvudregel 25 år men tillstånd kan undantagsvis ges till yngre personer. Makar får inte adoptera annat än gemensamt. Dock kan en make adoptera den andres barn – styvbarnsadoption. Barn över 12 år skall ge sitt samtycke till adoptionen.

7.1.1 Norge

Bestämmelserna om adoption finns i Adopsjonsloven (Lov 28 februari 1986 nr 8 om adopsjon m.m.). Ett grundläggande villkor för en adoption är att adoptionen skall vara till barnets bästa. Som nedre åldersgräns för den som vill adoptera gäller som huvudregel 25 år men tillstånd kan undantagsvis ges till en person som har fyllt 20 år. Det krävs att adoptivföräldrarna är gifta med varandra och andra än äkta makar kan inte adoptera gemensamt. Dock kan en make eller en registrerad partner adoptera den andre makens respektive partners barn, styvbarns-adoption. Barn över 12 år skall ge sitt samtycke till adoptionen. För adoption av en underårig erfordras vårdnadshavarnas samtycke om sådant kan lämnas. En förälder som inte har del i vård-

naden skall om möjligt höras, liksom en förordnad förmyndare/vårdnadshavare (verge). Liksom i övriga nordiska länder förekommer endast starka adoptioner. En adoption kan inte hävas.

Av Adopsjonslovens § 11 följer att parterna i ett adoptionsärende kan vara anonyma för varandra. Adoptivföräldrarna skall enligt lagens § 12 så snart det är möjligt med hänsyn till barnets ålder och mognad berätta för barnet att det är adopterat. Från det att barnet har fyllt 18 år har det en självständig rätt att få upplysningar om de biologiska föräldrarna.

7.1.2 Danmark

Bestämmelser om adoption finns i Adoptionsloven från 1986 och de materiella reglerna om adoption liknar motsvarande svenska bestämmelser. Adoptionen skall i första hand vara till gagn för barnet. Såväl makar som ensamstående får adoptera. Makar får i normalfallet endast adoptera gemensamt, och det är bara makar som gemensamt får anta ett adoptivbarn. Möjlighet till styvbarnsadoption av inhemska barn står dock öppen även för registrerade partner. Adoptivbarnets samtycke krävs enligt huvudregeln om barnet har fyllt 12 år. Vid adoption av ett barn som är under 18 år krävs samtycke till adoptionen från den eller de föräldrar som har vårdnaden eller del i vårdnaden. En förälder som inte har del i vårdnaden skall höras. Normalt medges inte adoption om en förälder som inte har del i vårdnaden motsätter sig adoptionen. Har det inte varit någon kontakt mellan barnet och den icke vårdnadshavande föräldern under en längre tidsperiod (7–8 år), ges emellertid för det mesta tillstånd till adoptionen trots att föräldern har motsatt sig den. Om en förälder är på okänd ort eller sinnessjuk eller på annat sätt ur stånd att lämna samtycke, krävs endast samtycke från den andre. Om båda föräldrarna är sådana att samtycke inte kan inhämtas, krävs samtycke från förmyndare (vaerge). Det förekommer endast starka adoptioner. Enligt de danska bestämmelserna kan en adoption i vissa fall hävas.

Uttryckliga regler om att adoptivföräldrarna skall upplysa om adoptionen finns inte i lagen.

7.1.3 Island

Bestämmelser om adoption finns i Adoptionslagen (no. 130/1999), som trädde i kraft den 11 juli 2000. Ett grundläggande villkor för en adoption är att adoptionen är till barnets bästa. Ett gift par eller en man och en kvinna som har sammanbott under minst fem år får i normalfallet adoptera endast gemensamt. Styvbarnsoptioner är dock tillåtna. Det är endast makar och en man och en kvinna som har sammanbott under minst fem år som får adoptera gemensamt. Som nedre åldersgräns för den som vill adoptera gäller som huvudregel 25 år, men under särskilda omständigheter kan tillstånd ges till en person som har fyllt 20 år. Barn över 12 år skall lämna ett skriftligt medgivande till adoptionen, och barnet skall informeras om de rättsliga konsekvenserna av en adoption. Om barnet är under 18 år krävs de vårdnadshavande föräldrarnas skriftliga medgivande till adoptionen. Undantag gäller då en förälder har försvunnit eller föräldrarnas psykiska tillstånd är sådant att han eller hon är oförmögen att ge ett giltigt medgivande. Om detta gäller båda föräldrarna krävs medgivande till adoptionen från barnets rättsliga företrädare. En icke vårdnadshavande förälder skall höras, om det kan ske.

Adoptivföräldrarna skall enligt Adoptionslagen informera barnet om att det är adopterat så snart barnet har nått tillräcklig mognad. Som huvudregel gäller att informationen skall ges senast när barnet fyller sex år. När det adopterade barnet har fyllt 18 år har barnet enligt Adoptionslagen rätt att ta del av tillgänglig information om vilka hans eller hennes biologiska föräldrar är.

7.1.4 Finland

De finska bestämmelserna i 1985 års Adoptionslag överensstämmer nära med reglerna i de övriga nordiska länderna. När det gäller ett minderårigt adoptivbarn krävs föräldrarnas samtycke till adoptionen. Mot deras vilja kan adoption dock ske, om adoptionen anses på ett "uppenbart avgörande sätt" vara till barnets bästa och det inte finns tillräckliga skäl, med hänsyn till bl.a. förhållandet mellan barnet och föräldrarna, för föräldrarnas vägran att samtycka. När det gäller internationella adoptioner stadgas att föräldrarnas samtycke kan ges även med iakttagande av den form och det förfarande som skall följas enligt lagen i ursprungslandet.

Enligt lagen skall alla som önskar adoptera ett minderårigt barn söka adoptionsrådgivning. Syftet med adoptionsrådgivningen är att i adoptionsärendet bevaka barnets bästa samt att genom överläggningar och åtgärder bistå barnet, barnets föräldrar och adoptanterna innan domstolen fastställer adoptionen samt vid behov även därefter. Det saknas uttryckliga bestämmelser om att adoptivföräldrarna skall upplysa barnet om att det är adopterat.

7.2 Några andra europeiska länder

Också bestämmelserna om adoption i Europa utom Norden överensstämmer huvudsakligen med de svenska reglerna. Möjligheter till svag adoption finns dock i vissa länder och det förekommer att andra än gifta par kan adoptera gemensamt.

7.2.1 Storbritannien

Adoptioner regleras i Storbritannien genom Adoption Act från 1976 och genom Children Act från 1989. Beslut om adoption tas av domstol. Enligt lagen får adoptivföräldrar inte vara yngre än 21 år. Endast makar kan adoptera gemensamt, men det är möjligt

för ensamstående att adoptera. Sambopar kan således inte adoptera gemensamt men det är möjligt för den ena parten att ensam ansöka om adoption. Enligt Adoption Act är huvudregeln att ett barns båda biologiska föräldrar måste samtycka till en adoption. Om en förälder är avliden räcker det med den andre förälderns samtycke. Det finns ett stort antal undantag från huvudregeln. För det fall de biologiska föräldrarna har övergivit barnet avgör domstolen om barnet skall adopteras bort. Detsamma gäller om föräldrarna anses vara oförmögna att ta ställning till en adoption. Domstolen kan också besluta om adoption om föräldrarna utan synbar anledning vägrar att samtycka till en adoption, eller har misslyckats i föräldrarollen och misskött barnet.

I Storbritannien förekommer "open adoptions" av familjehemsplacerade barn. Det är adoptioner med bibehållen kontakt mellan barnet och den biologiska familjen. Avtal om umgänget görs upp i samråd med biologiska föräldrar och familjehemsföräldrar. Utgångspunkten är barnets behov av att känna till sitt ursprung och att, i den mån en känslomässig relation finns, bevara denna utan att barnets tillhörighet i adoptionsfamiljen hotas. En "open adoption" kan också innebära att de biologiska föräldrarna får ha synpunkter på de tilltänkta adoptivföräldrarna vad gäller ras, religion, språk och kultur eller att adoptionsorganisationerna förmedlar information till adoptivföräldrarna om de biologiska föräldrarna respektive till de biologiska föräldrarna om adoptivföräldrarna.

Antalet adoptioner (nationella och internationella) i Storbritannien har fallit från runt 20 000 år 1970 till uppskattningsvis 5 000 år 1999. Adoptioner förmedlas av de sociala myndigheterna eller genom kontrollerade frivilligorganisationer.

Storbritannien har undertecknat men ännu ej ratificerat 1993 års Haagkonvention.

7.2.2 Tyskland

De tyska reglerna om adoption i Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) som ursprungligen tillkom år 1900 har reformerats i om-

gångar. Genom en lagändring 1976 fastslogs att det främsta syftet med en adoption skulle vara barnets väl (Das Kindeswohl-Gebot) och alla andra föreskrifter skulle därefter underordnas detta krav. I detta ligger också att barnet skall ha rätt att känna till sin bakgrund och det faktum att barnet är adopterat. Adoptioner förmedlas av den lokala socialmyndigheten eller av någon av flera statligt kontrollerade organisationer.

Adoptivföräldrarnas ålder regleras så att den ena föräldern inte får vara yngre än 25 år och den andra inte yngre än 21 år. De tilltänkta adoptivföräldrarna behöver inte vara gifta och även ensamstående får adoptera. Huvudregeln är att de biologiska föräldrarna skall samtycka till adoptionen. Om föräldrarna är oförmögna att lämna samtycke eller inte går att nå kan beslut om adoption ändå tas. Detsamma gäller om föräldrarna inte har uppfyllt sina förpliktelser och det skulle vara till nackdel för barnet att inte bli bortadopterat.

En inhemsk adoption kan i Tyskland genomföras som öppen, som halvöppen eller som inkognitoadoption. Vid en öppen adoption är parternas namn och adresser officiella. Modellen används exempelvis när ett familjehemsbarn adopteras av familjehemsföräldrarna och det förekommer i dessa fall att de biologiska föräldrarna samt adoptivföräldrarna och barnet håller kontakt även efter adoptionen. Vid en halvöppen adoption etablerar de biologiska föräldrarna och adoptivföräldrarna en personlig kontakt, vilket oftast sker genom adoptionsförmedlingen. Föräldraren talas vid men får inte veta något om varandras personliga data eller namn. Avsikten med arrangementet är att underlätta för de biologiska föräldrarna när de skall lämna ifrån sig barnet. Inkognitoadoptionen är den vanligaste adoptionsformen och i dessa fall får de biologiska föräldrarna inte veta någonting om adoptivföräldrarna. Dessa får dock tillgång till vissa uppgifter om de biologiska föräldrarna och även kännedom om barnets historia. En adoption kan undantagsvis återgå.

Tyskland har ratificerat 1993 års Haagkonvention.

7.2.3 Frankrike

Regler om adoption finns i den civilrättsliga lagstiftningen (Code Civil). Under 1997 genomfördes nära 1 800 inhemska adoptioner i Frankrike. Det förekommer både stark och svag adoption. Den som adopterar ett barn måste vara över 28 år och i normalfallet måste ålderskillnaden mellan adoptanten och adoptivbarnet vara 15 år. Undantag kan göras för fall av svag adoption där barnet har varit familjehemsplacerat och bott hos adoptivföräldrarna i minst sex månader. Gemensam adoption är möjlig för par som varit gifta i minst två år. Barnets samtycke till adoptionen krävs om barnet är äldre än 13 år. Efter utredning av Aide Sociale à l'Enfance (ung. socialnämnden) ges sökandena ett godkännande som adoptivföräldrar som är giltigt till dess adoptionen har genomförts, dock högst fem år. De biologiska föräldrarna skall samtycka till adoptionen.

Frankrike har ratificerat 1993 års Haagkonvention.

7.2.4 Spanien

De spanska bestämmelserna om adoption finns i den spanska civilrättsliga lagstiftningen (Codigo Civil). Enligt lagtexten avser en adoption att i första hand ta tillvara barnets intressen. För att få adoptera ett barn krävs att adoptanten är minst 25 år gammal. Vill ett par adoptera krävs att åtminstone en av de två är minst 25 år. I alla händelser måste båda adoptanterna vara 14 år äldre än barnet. Sambopar kan inte adoptera gemensamt. Innan en adoption kan genomföras måste adoptanternas lämplighet utredas. Det gäller dock inte vid exempelvis styvbarnsadoptioner eller adoptioner av familjehemsplacerade barn.

Adoptionen är i princip oåterkallelig. Endast på begäran av de biologiska föräldrarna, i de fall dessa inte haft möjlighet att delta vid beslutet om adoption, kan rätten besluta om återkallande. Begäran skall inkomma inom två år efter det att adoptionen trätt i kraft och adoptionen får inte upphävas om det skulle vara till men för barnet. Rätten kan också, på begäran av myndigheter,

barnet eller barnets rättsliga företrädare, besluta att en adoptant som misskött sina plikter som förälder berövas de rättigheter som enligt lagen följer på adoptionen.

Är barnet äldre än 12 år krävs barnets samtycke för att adoptionen skall kunna genomföras. Är barnet yngre än 12 år skall det höras om det kan anses intellektuellt moget. De biologiska föräldrarnas medgivande krävs i de fall föräldrarna är tillräkneliga och inte har övergivit barnet. Den biologiska mammans medgivande kan inhämtas först 30 dagar efter nedkomsten. Rätten skall i förekommande fall höra även förmyndare och vårdnadshavare som inte är biologiska föräldrar.

Spanien har ratificerat 1993 års Haagkonvention.

8 Särskilt om adoption mot en icke vårdnadshavande förälders vilja

8.1 Bakgrund

Reglerna om krav på samtycke från föräldrar berördes redan i förarbetena till 1917 års adoptionslag. Lagberedningen anförde i denna del bl.a. följande (NJA II 1917 s. 486).

”Det kunde, särskilt vad angår det fall att föräldrarna äro separerade eller varit gifta, ifrågasättas att tillerkänna även den av föräldrarna, som ej har barnet i sin vård, ett veto mot adoption. Då emellertid det ofta kan inträffa att sådan fader eller moder har mycket ringa beröring med barnet och följaktligen endast med svårighet kan bedöma frågan om adoptionens lämplighet, samt det dessutom kan befaras att han skulle i vissa fall begagna sig av sin vetorätt till att förskaffa sig själv obehörig fördel har förslaget stannat vid att inte fordra hans samtycke.”

Lagberedningen underströk emellertid att största hänsyn borde tas till den ifrågavarande förälderns mening. Samma uppfattning har framförts i senare motivuttalanden (NJA II 1950 s. 60).

I flera rättsfall har prövats vilken betydelse som bör tillmätas inställningen hos en förälder som är utan del i vårdnaden. Högsta domstolen har i flera fall med hänsyn till omständigheterna bifallit ansökan av en man om att få till adoptivbarn anta sin hustrus barn med en annan man, trots att den andre mannen motsatt sig adoption. I fallet NJA 1987 s. 116 anförde HD i sina skäl:

”I målet är upplyst, att Ingemar O genom interimistiskt beslut av TR:n numera tillerkänts viss rätt till umgänge med Therese, att han utövar denna umgängesrätt i makarna L:s hem och att han fortlöpande betalar överenskommet underhållsbidrag för Therese.

För adoption gäller alltsedan tillkomsten av den första adoptionslagstiftningen 1917 att i ett fall som det förevarande en adoption kan genomföras även om den av föräldrarna som inte har del i vårdnaden ej har lämnat sitt samtycke men att han eller hon skall höras i adoptionsärendet, om det kan ske. I förarbetena till de olika bestämmelser som gällt i frågan har lagstiftaren gett uttryck åt den meningen, att största hänsyn skall tas till den förälderns mening (NJA II 1917 s 486, 1950 s 60). HD har vid tillämpningen av bestämmelserna lagt särskild vikt vid det förhållandet att föräldern i fråga skulle genom adoption betagas den honom eller henne eljest tillkommande rätten till umgänge med barnet (NJA 1952 s 293 och 521, jfr 1965 s 256). Vid bedömning av äldre lagförarbeten och rättspraxis bör hänsyn tas till att lagstiftningen om umgänge mellan föräldrar och barn år 1983 ändrades på så sätt, att lagtexten inte som tidigare ger uttryck för en ensidig föräldrarätt utan mer understryker barnets behov av umgänge med sina föräldrar; liknande synpunkter torde dock ha påverkat även äldre lagstiftning i ämnet (prop 1981/82:168 s 41 f, jfr NJA II 1917 s 379 f).

När ställning skall tas till frågan om en adoption bör genomföras – något som rycker undan den rättsliga grunden för umgänge mellan barnet och dess biologiska föräldrar eller den ena av dem – bör beaktas att det numera är vanligt att det i en familj finns barn som bara är mannens eller kvinnans och som bevarar nära relationer till den andra av sina föräldrar. Att avbryta ett sådant förhållande genom adoption kommer i regel inte i fråga. Hänsyn måste emellertid tas till vilket värde ett umgänge med de biologiska föräldrarna eller den ena av dem kan ha för barnet i det enskilda fallet. Avgörande är därvid vad som är bäst för barnet.

Therese har alltsedan födelsen växt upp i familjen L. Enligt vad som är upplyst uppfattar hon Lars-Gunnar L som sin far. Ingemar O tycks till en början ha träffat Therese sporadiskt och först på senare tid har umgänget mellan honom och Therese fått mera regelbundna former. Vid nu angivna förhållanden kan Therese inte anses ha sådant behov av umgänge med Ingemar O att detta bör utgöra hinder mot den tilltänkta adoptionen.

Av utredningen framgår att Therese växer upp i familjen L under goda förhållanden och av Lars-Gunnar L betraktas och behandlas som hans eget barn. Adoptionen måste anses vara till fördel för henne. På grund härav och då något hinder i övrigt mot adoptionen inte framkommit, skall Lars-Gunnar L:s adoptionsansökan bifallas.”

I ytterligare ett mål samma år, NJA 1987 s. 628, upprepade Högsta domstolen sitt resonemang och fann att umgänget mellan den biologiska fadern och barnet varit så sporadiskt att barnet inte ansågs ha ett sådant behov av umgänge med den biologiska fadern att detta borde utgöra hinder mot den tilltänkta adoptionen. Då förutsättningarna i övrigt för en adoption var uppfyllda ansåg Högsta domstolen att adoptionen måste anses vara till fördel för barnet och biföll ansökan.

I ett tidigare refererat avgörande, NJA 1977 s. 206, biföll Högsta domstolen likaså en adoptionsansökan mot den biologiska faderns vilja. Omständigheterna i detta mål var att den biologiska fadern genom dom hade rätt till umgänge med sonen, som när adoptionsansökan ingavs 1974 var 14 år gammal. Sonen, som samtyckte till adoptionen, hade motsatt sig umgänge med fadern och ansökningar om verkställighet 1974 och 1975 hade lämnats utan bifall. I betänkandet anförde föredraganden att under angivna omständigheter borde faderns önskan att rätten till umgänge med sonen bibehölls inte utgöra hinder mot bifall till adoptionsansökan. På grund härav och då förutsättningar för adoption i övrigt förelåg skulle adoptionsansökan bifallas. Högsta domstolen beslöt i enlighet med betänkandet och biföll ansökan.

Av särskilt intresse för mitt uppdrag är det mål om adoption mot en icke vårdnadshavande förälders vilja som avgjordes i Europadomstolen för mänskliga rättigheter den 28 oktober 1998.

Bakgrunden till målet i Europadomstolen var i korthet följande. I slutet av år 1989 lämnade en svensk tingsrätt tillstånd till en styvbarnsadoption i strid med en icke vårdnadshavande biologisk förälders önskan. Tingsrätten lade i sina skäl vikt vid bland annat att barnet i stort sett inte hade något umgänge med

den förälder som var utan del i vårdnaden och att barnet inte heller kunde anses ha sådant behov av umgänge med den föräldern att detta borde utgöra hinder mot adoption. Sedan den icke vårdnadshavande föräldern hade överklagat tingsrättens beslut, lämnade hovrätten besvären utan bifall. Högsta domstolen fann inte skäl att meddela prövningstillstånd.

Den biologiske fadern vände sig därefter till Europakommissionen för de mänskliga rättigheterna. Inför kommissionen gjorde klaganden bland annat gällande att tillståndet till adoption, i avsaknad av hans medgivande, hade inneburit en kränkning av hans rätt till respekt för familjelivet enligt artikel 8 i Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. I sin rapport den 22 oktober 1997 uttalade kommissionen som sin uppfattning att en kränkning av artikel 8 ägt rum. Kommissionen var inte enhällig; tio ledamöter ansåg att en kränkning förekommit medan fem var av motsatt uppfattning. Kommissionen och den svenska regeringen hänsköt målet för prövning vid Europadomstolen. Den svenska regeringen bestred i målet konventionsbrott men anförde att målet tydde på att regelsystemet inte är tillfredsställande och att regeringen hade för avsikt att – oavsett utgången i målet – överväga huruvida det för riksdagen bör läggas fram ett förslag till lagändring av adoptionsreglerna i aktuellt avseende.

Europadomstolen konstaterar inledningsvis att det var ostriktigt mellan parterna att det hade funnits vissa band mellan klaganden och hans dotter vid tidpunkten för adoptionen. Av bland annat det skälet utgick domstolen i sitt resonemang från att artikel 8 i konventionen var tillämplig. Därefter konstaterade domstolen att tillståndet till adoption utgjort ett intrång i klagandens rätt till respekt för familjelivet. Något skäl att tvivla på att åtgärden haft stöd i inhemsk lag och haft till syfte att skydda barnets fri- och rättigheter fanns inte. Den fråga som återstod att pröva var om adoptionen kunde anses "nödvändig" i konventionens mening. Vid sin bedömning av om åtgärden varit nödvändig eller inte tog Europadomstolen hänsyn till följande. Kontakten mellan klaganden och hans dotter hade varit sällsynta

och begränsade. När adoptionen beviljades hade klaganden inte träffat sin dotter på ett bra tag. Det var inte förrän flickan var fyra eller fem år gammal som han begärde hjälp hos de sociala myndigheterna för att få till stånd umgänge. När adoptionen beviljades hade familjeband i realiteten existerat under sex och ett halvt år mellan flickan och hennes styvfar. Adoptionen åstadkom en konsolidering och formalisering av dessa familjeband. Innan tingsrätten fattade sitt beslut hade förhandling hållits där klaganden och styvfadern hörts. Tingsrätten var därför i en bättre position än de europeiska domarna när det gällde att uppnå en rättvis balans mellan de olika konkurrerande intressena i målet. Tingsrättens beslut hade fastställts av hovrätten. Högsta domstolen hade inte funnit skäl att meddela prövningstillstånd. Mot denna bakgrund och med tanke på att barnets bästa hade beaktats av de inhemska domstolarna samt att klagandens kontakter med flickan varit begränsade under den relevanta tidsperioden, kom Europadomstolen fram till att adoptionstillståndet föll inom den s.k. bedömningsmarginal (margin of appreciation) som enligt domstolens praxis tillkommer staterna. Adoptionens negativa effekter på klagandens förhållande till barnet kunde under omständigheterna inte anses oproportionerliga. Någon kränkning av artikel 8 hade följaktligen inte ägt rum. Domstolen var enhällig.

Frågan om adoption mot en icke vårdnadshavande förälders vilja är för närvarande aktuell i Expertkommittén för familjerätt (Committee of experts on family law) inom Europarådet.

I den arbetsgrupp (Working Party on the Legal Status of Children) under expertkommittén som har berett frågan diskuteras möjligheten att inte uppställa något krav på samtycke från en icke vårdnadshavande förälder. Det övervägdes också att ställa upp ett krav på samtycke men i stället ge lagstiftaren eller den beslutande myndigheten möjlighet att under särskilda omständigheter tillåta adoptionen trots att föräldern vägrat samtycka till den. I det förslag som arbetsgruppen har lagt fram för expertkommittén har en flexibel lösning valts. Enligt förslaget skall samtycke lämnas av barnets mor och far. Men lagen får medge undantag från samtyckeskravet bl.a. om föräldern inte har del i

vårnaden. Om något undantag från samtyckeskravet inte föreskrivs i nationell rätt får behörig myndighet gå emot ett vägrat samtycke endast under särskilda ("exceptional"), i lag bestämda omständigheter.

8.2 Tidigare behandling av frågan – Förmynderskapsutredningen

Förmynderskapsutredningen fann i sitt slutbetänkande Adoptionsfrågor, SOU 1989:100, i de delar som är av intresse i denna promemoria, att det fanns skäl att ändra bestämmelserna om samtycke till adoption från de biologiska föräldrarna. Utredningen ansåg mot bakgrund av de uttalanden som gjorts redan i förarbetena till 1917 års adoptionslag (NJA II 1917 s. 486), praxis från Högsta domstolen och den reformering av vårdnads- och umgängesreglerna, som skett år 1982 och då vikten av att ett barn har goda kontakter med även en förälder som inte är vårdnadshavare hade betonats, att det normalt inte borde komma i fråga att genomföra en adoption, om någon av föräldrarna motsätter sig det, men att det trots detta lika litet som dittills fanns skäl att låta en förälder som var utan del i vårnaden ha en absolut rätt att förhindra en adoption. Utredningen föreslog att det i föräldrabalken skulle införas en regel om att även en förälder som är utan del i vårnaden skall samtycka till adoptionen men att ett vägrat samtycke inte skulle utgöra hinder för ett adoptionsbeslut, om adoptionen ändå kunde anses förenlig med barnets bästa.

Betänkandet remissbehandlades och de flesta remissinstanserna, däribland Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet, Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet och Socialnämnden i Stockholms stad, tillstyrkte förslaget om att samtycke från båda föräldrarna skulle krävas. Umgängesrätts-Föräldrarnas Riksförening fann förslaget i huvudsak godtagbart vad gällde adoption av barn från andra länder men ville – beträffande de inhemska adoptionerna – gå ännu längre så att mor- och farföräldrar skulle ges rätten till samtycke om den ena föräldern

av olika anledningar var oförmögen att utöva sitt föräldraskap. Bland andra NIA och Svenska Kommunförbundet framhöll emellertid att förslaget om samtycke även från en förälder som saknar del i vårdnaden skulle bli mycket svårt att tillämpa när det gäller internationella adoptioner. Socialnämnden i Stockholms stad påtalade att man kunde se nackdelar med ett krav på samtycke från föräldrar som inte har del i vårdnaden i de fall barnet har vistats länge i ett familjehem och vårdnaden överflyttats till familjehemsföräldrarna. Socialnämnden förordade att man för de fallen behöll nuvarande ordning med att föräldern skall höras.

9 Särskilt om öppenhet angående barnets ursprung

9.1 Adoptionslagstiftningen

Den första svenska adoptionslagstiftningen saknade bestämmelser om att adoptivföräldrarna skulle upplysa adoptivbarnet om adoptionen och om dess ursprung. Några sådana bestämmelser infördes inte heller när adoptionsbestämmelserna överfördes till föräldrabalken. Från det att adoptionslagen infördes 1917 och fram till 1958 var adoptionerna i Sverige svaga adoptioner. När adoptionsinstitutet infördes i Sverige var det vanliga att full öppenhet rörde om adoptionen och att kontakt fanns mellan barnet, adoptivfamiljen och den biologiska släkten, vari adoptivfamiljen inte sällan ingick. Efter hand ökade bruket av s.k. in-blankooptioner av spädbarn, där syftet uttalat var att de biologiska föräldrarna inte skulle ha vetskap om adoptivfamiljens identitet. Detta förfarande ansågs medföra betydande fördelar. I förarbetena till lagändringen 1958 när stark adoption infördes som ett alternativ i svensk lagstiftning anfördes bland annat följande (NJA II 1958 s. 178).

”Den trygghetskänsla som adoptivföräldrarna erhålla genom att barnets släkt saknar vetskap om deras identitet skapar förbättrade förutsättningar för att de skola kunna behandla barnet som sitt eget. För barnets lyckliga utveckling är av vikt att det fast införlivas i adoptivföräldrarnas miljö och får växa upp utan de slitningar som kunna uppkomma, när barnets föräldrar eller andra anförvanter söka upprätthålla kontakt med barnet.”

Lagstiftaren var emellertid klar över att inblankoförfarandet också kunde medföra olägenheter och yttrade fortsättningsvis bland annat följande.

”Ur barnets synpunkt är det i regel lyckligt om dess ställning såsom adoptivbarn icke blir uppenbarad på ett tidigt stadium. Å andra sidan böra adoptivföräldrarna icke dröja alltför länge med att giva barnet upplysning därom. - - - Men barnet måste under alla förhållanden anses äga en etiskt betingad rätt att när det nått erforderlig mognad få veta sin härstamning, och det är en ganska allvarlig sak, om risken att adoptivföräldrarna skola eftersätta sina skyldigheter härutinnan ökas. Det bör även framhållas att kontakt mellan adoptivbarn och deras föräldrar ingalunda alltid behöver leda till slitningar eller andra olägenheter. Såväl barnet som föräldrarna kunna därför onödigtvis gå miste om värden som släktförbindelsen medför.”

Sammanfattningsvis ansågs i propositionen, och uppfattningen delades av riksdagen, att fördelarna med stark adoption och s.k. inblankooptioner uppvägde nackdelarna (NJA II 1958 s. 181).

”Den i propositionen föreslagna reformeringen av adoptionsinstitutet har utformats med tanke på de vanligaste fallen av adoption, nämligen då adoptanten och barnets föräldrar redan vid adoptionens tillkomst syftar till att barnet skall fullständigt införlivas med adoptantens familj och förbindelserna med den naturliga släkten helt avbrytas. Samma regler skall emellertid gälla även då parterna i adoptionsärendet icke har denna avsikt, exempelvis då adoption sker av en nära anförvant. Det synes likväl icke behöva befaras, att reformen kommer att medföra olägenheter i dylika fall. Den faktiska förbindelsen mellan adoptivbarnet och dess föräldrar kan ju, om detta motsvarar föräldrarnas önskan, trots adoptionen upprätthållas, - - - -.”

Någon bestämmelse om att adoptivföräldrarna skulle upplysa barnet om adoptionen och om dess ursprung infördes inte heller vid detta tillfälle.

9.2 Socialtjänstlagens regelverk

Även om det således inte finns någon uttrycklig bestämmelse i föräldrabalken om att ett adoptivbarn skall ha rätt till upplysning om sitt ursprung har detta som framgått ovan varit underförstått och betraktats som viktigt vid tidigare lagstiftning. Barn över 12 år får ju i normalfallet inte heller adopteras utan eget samtycke.

I ärenden om adoption skall rätten enligt 4 kap. 10 § föräldrabalken inhämta upplysningar om barnet och sökanden. Om barnet inte har fyllt 18 år skall yttrande inhämtas från socialnämnden i den kommun där sökanden är folkbokförd och från socialnämnden i den kommun där den som har vårdnaden om barnet är folkbokförd. Socialnämnden skall vid sin utredning, om det inte är olämpligt, försöka utröna barnets uppfattning.

I 25 § första stycket socialtjänstlagen¹ föreskrivs allmänt att en underårig inte utan socialnämndens medgivande får tas emot för stadigvarande vård och fostran i ett enskilt hem, som inte tillhör någon av hans föräldrar eller någon annan som har vårdnaden om honom. Är det fråga om att ta emot ett barn med hemvist i utlandet i syfte att adoptera det, finns i tredje stycket² den ytterligare regeln att medgivande får lämnas endast om den eller de som vill adoptera har tillfredsställande kunskaper om barn och deras behov och har blivit informerade om den planerade adoptionens innebörd.

Bestämmelsen i tredje stycket infördes 1997 med anledning av att Sverige ratificerade 1993 års Haagkonvention och i förarbetena (prop. 1996/97:91 s. 73) anfördes bland annat:

”Det ligger redan i den nuvarande svenska lagstiftningens intentioner att de personer som adopterar skall ha goda kunskaper om barn. - - - För att förtydliga kravet på adoptivföräldrarnas kunskaper inför adoptionen, och för att tillgodose konventionens krav, föreslår utredningen att det i socialtjänstlagen

¹ Den nuvarande socialtjänstlagen kommer att ersättas av en ny socialtjänstlag från och med den 1 januari 2002, SFS 2001:453. Bestämmelsen i 25 § första stycket återfinns då i 6 kap. 6 § första stycket.

² I den nya socialtjänstlagen återfinns bestämmelsen i 6 kap. 12 §.

införs ett uttryckligt krav på sådana kunskaper. Det får ankomma på NIA att närmare beskriva vilka kunskaper som behövs.”

Enligt 12 § socialtjänstlagen³ skall socialnämnden bland annat verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden samt i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, boende, umgänge eller adoption har avgjorts. Socialtjänstens ansvar enligt 12 § utsträcktes till att gälla även ärenden om adoption från den 1 januari 1998 (se prop. 1996/97:124, bet. 1996/97:SoU18, rskr. 1996/97:264, SFS 1997:313). I specialmotiveringen till lagändringen anfördes (s. 176 i propositionen):

”Kommunen har enligt den föreslagna ändringen också ett särskilt ansvar att tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som ett barn som är adopterat kan ha. Tillägget grundar sig på Adoptionslagstiftningsutredningens förslag i betänkandet (SOU 1994:137) Internationella adoptionsfrågor, 1993 års Haagkonvention m.m. Utredningen föreslog att en särskild bestämmelse införs i 12 § socialtjänstlagen där kommunernas ansvar för adoptivbarn under deras uppväxt lyfts fram och betonas. Förslaget lämnas mot bakgrund av att FN:s kommitté för barnets rättigheter påtalat att Sverige saknar ett särskilt system för uppföljning av hur det faktiskt går för adopterade barn från utlandet i svenska familjer. Kommittén rekommenderar att åtgärder vidtas för att närmare övervaka situationen för dessa barn. Genom det här föreslagna tillägget tydliggörs socialnämndens särskilda ansvar för adoptivbarnen.”

Det bör anmärkas att bestämmelsen inte avgränsats till att gälla barn som adopterats från utlandet utan gäller alla adopterade barn.

³ I den nya socialtjänstlagen återfinns bestämmelsen i 5 kap. 1 §.

9.3 Konventionsbestämmelser

När det gäller internationella adoptioner gäller 1993 års Haagkonvention som svensk lag. I konventionen finns bestämmelser som är av betydelse för barnets rätt att få vetskap om sitt ursprung. I artikel 30.1 föreskrivs att en fördragsslutande stats myndigheter skall säkerställa att de uppgifter om barnets ursprung – i synnerhet uppgifter om föräldrarnas identitet och om sjukdomshistoria – som myndigheterna innehar bevaras. I artikel 30.2 anges att myndigheterna skall säkerställa att barnet eller dess ombud har tillgång till sådan information, under lämplig vägledning, i den utsträckning som lagen i staten medger det. Rätten att ta del av information bestäms alltså av inhemsk lag.

9.4 Sekretesslagen

Sekretess för uppgifter som finns i folkbokföringsregistret

Uppgifter om att någon är adopterad finns antecknade i folkbokföringsregistret. Där anges såväl adoptivföräldrarnas namn och personnummer som de biologiska föräldrarnas namn och personnummer. När det gäller internationella adoptioner kan uppgifter om de biologiska föräldrarna ibland saknas. Det beror i så fall på att dessa uppgifter är okända.

Enligt 7 kap. 15 § första stycket sekretesslagen (1980:100) gäller sekretess i verksamhet som avser folkbokföringen. Sekretessen gäller för uppgifter om enskildas personliga förhållanden. Förutsättningen för sekretessen är att det av särskild anledning kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs.

Enligt 14 kap. 4 § första stycket sekretesslagen gäller sekretess till skydd för enskild inte i förhållande till den enskilde själv. En uppgift om att någon är adopterad är alltså tillgänglig för ett adoptivbarn som önskar få del av uppgiften. Uppgifter om de biologiska föräldrarnas namn och personnummer lämnas normalt också ut. Endast om det av särskild anledning kan antas att

de biologiska föräldrarna skulle lida men om uppgifterna röjdes, nekas adoptivbarnet att få del av uppgifterna.

Från folkbokföringen kan adoptivbarnet få uppgift om vilken tingsrätt som beslutat om adoptionen. När det gäller en internationell adoption kan barnet från folkbokföringen även få uppgift om till vilken kommun barnet först kom då han eller hon anlände till Sverige. Hos socialnämnden i den kommunen finns kopior av adoptionshandlingarna.

Sekretess för uppgifter i ett adoptivärende som finns hos socialförvaltningar och tingsrätter eller hos NIA

Enligt 7 kap. 4 § första stycket första meningen sekretesslagen gäller sekretess inom socialtjänsten för uppgift om enskilda personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Presumtionen är med andra ord sekretess.

Enligt tredje meningen i samma stycke får utan hinder av sekretessen uppgift lämnas till enskild som uppnått myndig ålder om förhållanden av betydelse för att denne skall få vetskap om vilka hans biologiska föräldrar är. Undantaget är främst tänkt att vara en hjälp för de barn där faderskapet inte är fastställt, men det är även tillämpligt till förmån för adoptivbarn. De uppgifter som får lämnas ut skall dock vara av betydelse för att kunskap om föräldrarna skall kunna erhållas.

Den som är yngre än 18 år kan i allmänhet inte få se de handlingar som finns hos socialförvaltningen.

Enligt 9 kap. 15 § första stycket sekretesslagen gäller hos domstol sekretess i ärenden om adoption för uppgift om enskilda personliga och ekonomiska förhållanden, under förutsättning att det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider skada eller men om uppgiften röjs. Presumtionen är här offentlighet.

Uppgifter om biologiska föräldrar torde i de flesta fall vara offentliga. Ett adoptivbarn, även den som är yngre än 18 år, har således i de allra flesta fall rätt att få del av sådana uppgifter.

Sekretess gäller även hos NIA för uppgift om enskilda personliga förhållanden, under förutsättning att det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs (7 kap. 29 § första stycket sekretesslagen). Även här är presumtionen således offentlighet.

9.5 Tidigare behandling av frågan om öppenhet

9.5.1 Förmynderskapsutredningen

Förmynderskapsutredningen föreslog – såvitt nu är av intresse – att den eller de som har adopterat ett barn skall så snart det är lämpligt upplysa barnet om att det är adopterat. I skälen för förslaget anförde utredningen att det är en allmän uppfattning hos dem som arbetar med adoptionsfrågor att det är viktigt för ett adoptivbarn att så snart som möjligt få reda på att det är adopterat (SOU 1989:100 s. 171) och att en bestämmelse som ålägger adoptivföräldrarna upplysningsskyldighet därför bör införas. Det skulle enligt förslaget få ankomma på föräldrarna att själva bedöma när förhållandena är sådana att denna information kan lämnas.

Remissinstanserna hade i denna del uppfattningen att det är utomordentligt betydelsefullt att ett adopterat barn så snart det lämpligen kan ske får information om sitt ursprung samt att det ligger i sakens natur att den som har adopterat ett barn lämnar barnet de upplysningar om dess ursprung som är behövliga. Majoriteten av remissinstanserna ansåg det dock inte nödvändigt med en uttrycklig lagregel om detta. Förslaget i betänkandet har inte lett till lagstiftning.

9.5.2 Inseminationslagstiftningen

Utöver de uttalanden om vikten av att känna sitt ursprung som gjorts i samband med adoptionslagstiftningen har frågan om

barns behov av att ha kunskap om sitt ursprung behandlats bl.a. vid lagstiftningen om insemination.

Lagen (1984:1140) om insemination innehåller regler om att uppgifter om spermagivare skall antecknas i en särskild journal, som skall bevaras i minst 70 år, och att barn som har avlats genom insemination har rätt att få del av uppgifterna om spermagivaren (3 och 4 §§). Härmed avses i första hand givarens identitet. Enligt förarbetena (se prop. 1984/85:2 s. 27) bör även andra uppgifter om givaren (t.ex. hans hårfärg, kropps-konstitution och yrke) kunna lämnas till barnet.

I betänkandet Barn genom insemination (SOU 1983:42), som låg till grund för lagstiftningen, konstaterade utredningen när det gällde den känsliga frågan om ett inseminationsbarns rätt att få kunskap om sitt ursprung att det redan i förarbetena till 1971 års lagändringar i fråga om adoption framhölls att ett adoptivbarn kan anses ha ett berättigat intresse av att vinna klarhet om sin härstamning. Utredningen tog – i brist på forskning i fråga om inseminationsbarn – starkt intryck av den forskning som då hade bedrivits i fråga om adoptivbarns behov och intresse i detta hänseende. När det gällde adoptivbarn visade den forskning som bedrivits i framför allt USA, Kanada och Storbritannien att ett adoptivbarn har ett mycket stort behov av att få kunskap om sitt ursprung och att möjligheterna att få sådan kunskap har stor betydelse för barnets utveckling. Utredningen slog fast att en ärlig och öppen attityd från föräldrarnas sida i ursprungsfrågan är viktig för ett nära och förtroendefullt förhållande mellan föräldrar och barn. Utredningen betonade därför starkt vikten av att inseminationsföräldrar – så tidigt som möjligt och därefter fort-löpande – talar med barnet om hur det kommit till. Det borde enligt utredningen överlämnas åt i första hand läkare, kuratorer och socialarbetare som kommer i kontakt med föräldrarna att understryka vikten av denna öppenhet gentemot barnet. Utredningen utgick i sina resonemang i fråga om inseminationsbarnets rätt till sitt ursprung från barnets bästa och kom därvid till slutsatsen att det är av stor vikt för ett inseminationsbarns utveckling att ha tillgång till sitt ursprung. Utredningen föreslog att ett

inseminationsbarn – sedan det uppnått myndig ålder – skulle ha en principiell rätt att få uppgift om vem som är dess biologiske far. I propositionen (s. 15 f.) anförde departementschefen i fråga om barnets rätt att få veta sitt ursprung bland annat följande.

”Också jag anser från principiell synpunkt att det är viktigt att ett barn som har kommit till genom givarinsemination får reda på detta genom sina föräldrar. Samtidigt är det emellertid angeläget att barnet inte påtvingas upplysningar som det inte har tillräcklig mognad eller beredskap för att ta emot. Det måste därför överlämnas åt föräldrarna att avgöra när den rätta tidpunkten är inne. I linje med vad socialstyrelsens majoritet har uttalat vill jag också framhålla att man inte kan utesluta att det kan förekomma fall där det inte skulle vara förenligt med barnets bästa att lämna en upplysning av aktuellt slag. Av detta följer att det, som utredningen och remissinstanserna har funnit, inte är lämpligt att frågan regleras i lag. En annan sak är att man på det sjukhus där inseminationen äger rum bör göra föräldrarna uppmärksamma på den principiella vikten av öppenhet mot barnet i detta avseende. När det gäller frågan om barnets rätt att få veta vem givaren är bryter sig åsikterna avsevärt. Utredningen anser att barnet bör ha en sådan rätt sedan det har fyllt 18 år. Även yngre barn bör enligt utredningen kunna få uppgift om givaren under förutsättning att denne själv samtycker till att uppgiften lämnas ut. . . . Om man liksom jag utgår från att barnet som regel skall få reda på att det har kommit till genom insemination, talar emellertid enligt min mening övervägande skäl för att barnet inte rimligen bör utestängas från tillgängliga uppgifter om vem som har varit givare.”

I inseminationslagens 4 § infördes således en bestämmelse om att ett barn som har avlats genom givarinsemination har rätt att, om det har uppnått tillräcklig mognad, självt få del av de uppgifter om spermagivaren som har antecknats i sjukhusets särskilda journal. Enligt paragrafens sista mening är socialnämnden skyldig att på begäran biträda barnet med att skaffa fram dessa uppgifter.

Någon lagfäst skyldighet för föräldrarna att upplysa barnet om att det har avlats genom insemination finns inte.

Socialstyrelsen genomförde hösten 1998 en enkätstudie där samtliga föräldrar som sedan lagen infördes och fram till och

med 1997 fått barn efter givarinsemination vid Umeå Universitetssjukhus och Karolinska Sjukhuset i Stockholm tillfrågades bland annat om de berättat för barnen att de kommit till genom givarinsemination. Ungefär 76 procent av de tillfrågade 185 föräldraren besvarade enkäten. Av denna grupp uppgav cirka 10 procent att de redan hade berättat för sina barn att de hade tillkommit genom givarinsemination och ytterligare 40 procent skrev i en öppen fråga att de hade för avsikt att berätta i framtiden (SoS-rapport 2000:6, Får barnen veta?).

10 Hur tillgodoses adoptivbarns behov av öppenhet och kontakt med biologiska föräldrar i Sverige i dag?

10.1 Information till barnet om adoptionen och om barnets ursprung

Internationella adoptioner

När det gäller de internationella adoptionerna kan själva frågan om öppenhet om det faktum att barnet är adopterat inte sägas utgöra något påtagligt problem. Adoptionsorganisationerna anordnar studiecirkelar för adoptanterna om adoption och de flesta som adopterar barn från främmande länder deltar i sådana cirkelar. Inför adoptionen görs en hemutredning av socialtjänsten och det krävs ett medgivande från sökandenas kommun för att ta emot ett utländskt barn för adoption. Informationen till de tilltänkta adoptivföräldrarna såväl om känslomässiga och sociala effekter som om rättsverkningarna av en internationell adoption får sägas vara god. I detta ligger även att föräldrarna ges god insikt i vikten av att barnet får kunskap om sitt ursprung. Uppgifter såväl från NIA som från Adoptionscentrum tyder på att barnen också ges information om adoptionen och – så långt detta är möjligt – om sitt ursprung.

Inhemska adoptioner

Ett hundratal svenska barn adopteras bort varje år. Bland dessa adoptioner är de flesta styvbarnsadoptioner eller adoptioner av

familjehemsplacerade barn, där barnen har uppnått en sådan ålder att de skall samtycka till adoptionen eller i vart fall höras. Endast ett fåtal barn adopteras bort vid födseln. När det blir aktuellt med en inhemsk spädbarnsadoption har kanske den ansvariga handläggaren i kommunen aldrig tidigare varit med om detta. I syfte att förbättra kunskaperna om inhemska adoptioner har Allmänna Barnhuset och Socialstyrelsen därför vid två tillfällen anordnat konferenser i ämnet. Den första ägde rum i maj 1993 och den senaste i april 2001. Utfallet av den senaste konferensen har dokumenteras i Nytt från Socialstyrelsen nr 17 extra om konferens om adoption av svenska spädbarn, 14 maj 2001.

Från dessa konferenser, vid vilka bl.a. flera handläggare av adoptionsärenden har deltagit, har följande inhämtats. När det gäller adoption av spädbarn födda i Sverige är det regelmässigt så att de sociala myndigheterna mycket noggrant informerar de biologiska föräldrarna om adoptionsproceduren. Den ansvariga handläggaren vid socialtjänsten uppmuntrar föräldrarna att vara delaktiga i besluten. Bland annat tillfrågas de om hur de ställer sig till att de tilltänkta adoptivföräldrarna får uppgift om deras namn och annat som kan vara av intresse. Det förekommer också att de ombeds skriva ett brev till barnet, i vilket de uttrycker sina tankar bakom beslutet att välja adoption. Brevet, och ibland även fotografier på föräldrarna, läggs normalt i socialtjänstens akt så att barnet, när det har blivit äldre, lätt kan få tillgång till det. Även de tilltänka adoptivföräldrarna ges noggrann information om situationen vid en inhemsk adoption. Bland annat informeras de om att de måste vara beredda på att barnets biologiska föräldrar en dag kan vilja söka upp barnet. De informeras vidare om att det är bäst för barnet att de berättar för barnet att det är adopterat. De biologiska föräldrarna informeras i sin tur om att barnet, när det blivit äldre, kan komma att söka upp dem. Det händer att de biologiska föräldrarna och de tilltänkta adoptivföräldrarna träffas före adoptionen, t.ex. i samband med beslutet om barnets placering. Över huvud taget eftersträvar de sociala myndigheterna att det skall råda öppenhet vid handläggning av inhemska adoptionsärenden.

Det finns inte någon sammanhållen kunskap om i vilken utsträckning adoptivföräldrarna informerar adoptivbarnen om adoptionen och om deras ursprung. Det har heller inte varit möjligt att inom ramen för denna promemoria utföra någon enkätundersökning eller vetenskaplig genomgång av området. Av upplysningar från Organisationen för vuxna Adopterade och Fosterbarn, AFO, framgår dock att det föreligger avsevärda problem rörande öppenhet om ursprunget och möjligheter till kontakt med de biologiska föräldrarna när det gäller särskilt adoptioner som skett tidigare under 1900-talet.

Följande redogörelse baseras på uppgifter som lämnats av några slumpvis valda socialarbetare med erfarenhet av placering av familjehemsbarn och handläggning av inhemska adoptionsärenden.

Det kan sägas att inga svenska föräldrar pressas att adoptera bort sina barn. Tvärtom uppmuntrar socialtjänsten vanligen föräldrarna att behålla barnen eller att överväga familjehemsplacering. I de fall de biologiska föräldrarna är tveksamma försöker adoptionshandläggarna visa på de möjligheter som finns att själv ta hand om sitt barn. Alternativet med vårdnadsöverflyttning ses ofta som positivt och anses böra utnyttjas i ökad utsträckning. Om föräldrarna eller en ensam mamma trots allt önskar adoptera bort sitt barn gör socialtjänsten vad den kan för att hitta en lämplig adoptivfamilj åt barnet. Vid en adoption läggs stor vikt vid att klargöra för de biologiska föräldrarna att en adoption är oåterkallelig. De uppgifter som framkommit tyder på att de flesta föräldrar inser innebörden av adoptionen och att få är intresserade av att hålla kontakt med barnet sedan det adopterats bort.

Trots försöken att avgöra vad som är till barnets fördel, ägnas mindre tid åt att tala direkt med barnet. Regelrätta samtal med yngre barn synes inte förekomma särskilt ofta. Det har dock poängterats att de barn som adopteras bort ofta bott hos den tilltänkta adoptivfamiljen under en längre tid och att en adoption då är ett noga övervägt beslut där samtalet med barnet förts under många år. Erfarenheten är att familjehemsbarn och barn

med en styvförälder ofta är positiva till en adoption. Att exempelvis få samma namn som syskonen upplevs av barnen som en trygghet och ett erkännande. Antalet styvbarnsoptioner och optioner av familjehemsplacerade barn har emellertid minskat de senaste åren.

Ingen eller ringa uppföljning finns av de barn som adopteras bort. Bara i de fall adoptivfamiljen själv väljer att hålla kontakt med en handläggare vet socialtjänsten hur det går för barnen. I de fall där adoptivbarn vänder sig till socialtjänsten för att forska i sitt ursprung gör handläggarna som regel allt för att hjälpa till. De tar fram aktuella handlingar och kan också, där det är möjligt, förmedla kontakt med den handläggare som var med under adoptionen. Många gånger tar handläggarna också kontakt med de biologiska föräldrarna.

Det uppfattas som en självklarhet att adoptivföräldrarna skall berätta för barnet att det är adopterat och det framhålls som ett absolut krav från socialtjänsten. Eftersom inhemska optioner i många kommuner är ovanliga kan det vara svårt för handläggarna att hålla sig à jour med regelverket. Så torde till exempel frågan om umgängesrätt för de biologiska föräldrarna kunna prövas med den lagstiftning som finns (se 6 kap. 15 § föräldrabalken). Sådana initiativ från socialtjänstens sida förutsätter dock att de handläggare som arbetar med optioner ges möjlighet att fördjupa sina kunskaper kring lagstiftningen. I dag torde det nästan aldrig förekomma att barnet har ett mer ordnat umgänge med de biologiska föräldrarna.

10.2 Samhällets stöd till de adopterade barnen och adoptivföräldrarna

Generellt sett torde adoptivföräldrar således ha goda kunskaper om barn och deras behov. Detta gäller även det adopterade barnets behov av kunskap om sitt ursprung.

Trots kunskaper – och trots att det enligt befintliga studier går bra för i vart fall det stora flertalet utlandsadopterade barn – har

det visat sig att adoptivföräldrar och adoptivbarn har behov av stöd och hjälp i olika former.

Allmänna Barnhuset och NIA har vid fyra tillfällen med början 1986 tillsammans arrangerat konferenser på temat stöd och hjälp till adoptivfamiljer. Under åren 1987–1990 genomfördes ett projekt kring dessa frågor syftande till:

1. att undersöka behovet av kurativt och psykologiskt stöd till adoptivfamiljer,
2. att undersöka hur behoven tillgodosågs då och vad som behövde göras för att ge adoptivfamiljer tillräckligt stöd, och
3. att undersöka behovet av utbildning för de barnavårdande instanser som kom i kontakt med adoptivbarn och deras familjer samt att initiera sådan utbildning.

Projektet slutrapporterades i rapporten "Adoptivfamiljen och stödet från samhället" som kom ut år 1991. De slutsatser som drogs i rapporten och de resultat som framkommit i olika studier under 1990-talet (se t.ex. Marianne Cederblad et al: God psykisk hälsa hos utländska adoptivbarn, Pål Ketil Botvar: "Sannheter" om adoptivbarn och Mental helse blant utlandsadopterte) visar att de allra flesta utlandsadopterade barn mår bra och klarar sig bra, men att det samtidigt är viktigt att vara uppmärksam på adoptivbarns särskilda problem och behov samt att utveckla metoder för att på bästa sätt kunna stödja dem och deras föräldrar när det behövs.

Vid den fjärde konferensen i maj 1999 behandlades huvudsakligen frågan om socialtjänstens ansvar för stöd och hjälp efter beslut om adoption mot bakgrund av den ändring i 12 § socialtjänstlagen som hade införts 1998. Konferensen sammanfattades i rapporten "Adopterad – och sedan".

Vid konferensen redovisades som en bakgrund bland annat att det på olika håll i landet under 1980- och 90-talen har vuxit upp verksamheter för att ge stöd och hjälp åt adoptivfamiljer och adoptivbarn. Det handlar bland annat om särskilda föräldragrupper för nyblivna adoptivföräldrar, öppen förskola för adoptivbarn och organisationer för adopterade. Vidare finns telefonjour till Jourhavande adoptionskompis och till AdoptionsRåd-

givningen i Stockholm och Skaraborg. Slutligen kan såväl adopterade som adoptivfamiljer söka hjälp via den psykiatriska barn- och ungdomsvården. De adopterades frågor kan även tas upp vid ungdomsmottagningarna.

När det gäller de praktiska möjligheterna för ett adoptivbarn att få närmare kunskaper om sitt ursprung ligger ansvaret naturligen i första hand på föräldrarna.

Vid internationella adoptioner har adoptivföräldrarna vanligen adoptionshandlingarna och kan därifrån och från de egna kunskaper föräldrarna har, ge barnet information om dess ursprung. I de fall föräldrarna inte har kvar adoptionshandlingarna, kan kopior av dessa återfinnas hos socialnämnden i den kommun till vilken barnet först kom då han eller hon anlände till Sverige. Som framgått tidigare (se avsnitt 9.4) finns uppgift om till vilken kommun barnet först kom hos folkbokföringen.

Vid en internationell adoption fattas oftast adoptionsbeslutet i barnets ursprungsland. Då är det normalt inte aktuellt med en ansökan om adoption i svensk domstol. I stället blir det utländska adoptionsbeslutet – om det inte gäller här automatiskt – föremål för prövning av NIA. Hos NIA finns kopior av de utländska adoptionsbesluten.

Vid ett mindre antal internationella adoptioner fordras om-adoption vid svensk domstol. Alla handlingar och beslut som legat till grund för det svenska adoptionsbeslutet finns då hos tingsrätten. Det är handlingar och beslut från ursprungslandet men även svenska handlingar, t.ex. yttranden till tingsrätten från socialnämnden. Som framgått tidigare (se avsnitt 9.4) kan man ta reda på vilken tingsrätt som beslutat om adoptionen genom att begära uppgiften från folkbokföringen.

Enligt 1993 års Haagkonvention skall adoptionshandlingarna innehålla en tämligen omfattande beskrivning av barnets ursprung. Såvida det inte i ursprungsstaten är förbjudet att avslöja de biologiska föräldrarnas identitet, skall adoptionshandlingarna innehålla uppgift även härom. Enligt konventionen skall barnet eller dess ombud ha tillgång till informationen under lämplig vägledning i den utsträckning som lagen i det fördragsslutande

landet medger det. I vart fall den som är myndig har rätt att ta del av alla dessa handlingar om sig själv. Härtill kommer att den adoptionsorganisation genom vilken adoptionen skedde ibland kan ha mer uppgifter än vad som finns i adoptionshandlingarna. Om adoptivföräldrarna har berättat för barnet om adoptionen har barnet således goda möjligheter att få kunskap om sitt ursprung och om sina biologiska föräldrar. Såvitt NIA uppfattar situationen finns sannolikt inte några utlandsadopterade barn som saknar kunskap om adoptionen. De utlandsadopterade barnens möjligheter till kontakt med de biologiska föräldrarna är av naturliga skäl begränsade. Intresset av att åtminstone resa till ursprungslandet och den plats varifrån adoptionen skedde synes dock öka. I den ovan nämnda rapporten redovisas att adoptionsorganisationerna har erfarenhet av s.k. återvändarresor och det förekommer att gruppresor ordnas till de adopterades olika ursprungsländer. Adoptionscentrum, som är den äldsta och största av de för närvarande sex godkända adoptionsorganisationerna, har under 1990-talet kommit att arbeta mer organiserat med frågor kring sökandet efter adopterades ursprung. Verksamheten har kommit att kallas "Resor och Rötter" och har en tämligen stor omfattning.

När det gäller de svenska barnen är förhållandena som framgått ovan i stort sett okända. Av uppgifter från AFO är situationen svår för många vuxna adoptivbarn och framför allt familjehemsbarn som helt saknar kunskap om sitt ursprung och sina rötter. Om ett adoptivbarn emellertid har fått information av sina adoptivföräldrar om att han eller hon är adopterad finns det goda möjligheter att få kunskap om sitt ursprung och sina rötter. Adoptivföräldrarna har fått tingsrättens beslut i adoptionsfrågan och har vanligen även tillgång till andra handlingar i adoptionsärendet. Om så inte skulle vara fallet kan barnet vända sig till socialnämnden eller tingsrätten och på så sätt få del av handlingarna.

Som har framgått tidigare (se avsnitt 9.4) torde sekretessbestämmelserna inte utgöra något problem för ett adoptivbarn som vill få kunskap om sitt ursprung.

11 Vissa utgångspunkter för ställningstagandet

11.1 Bestämmelser om barnets bästa

Genom en lagändring den 1 oktober 1998 (prop. 1997/98:7, bet. 1997/98:LU12, rskr. 1997/98:229, SFS 1998:319) infördes i 6 kap. 2 a § föräldrabalken en portalparagraf om barnets bästa. I bestämmelsen slås fast att barnets bästa skall komma i främsta rummet när frågor om vårdnad, boende och umgänge avgörs. Genom den nya bestämmelsen knöts regleringen av frågor om vårdnad, boende och umgänge närmare till Barnkonventionen där grundsynen om barnets bästa kommer till uttryck i artikel 3. Bestämmelsen gäller både de familjerättsliga och de socialrättsliga regelsystemen och innebär att när barnets bästa vägs mot andra intressen skall barnets bästa vara en tungt vägande faktor.

Principen om barnets bästa har sedan länge varit vägledande i lagstiftningen om vårdnad m.m. Barnkommittén konstaterade i sitt huvudbetänkande Barnets Bästa i främsta rummet, SOU 1997:116, s. 163 bland annat att 6 kap. föräldrabalken sätter barnets bästa i fokus samt att bestämmelserna, till skillnad från utgångspunkten i Barnkonventionens artikel 3 om att barnets intressen skall vägas mot andra intressen, anger att barnets bästa står över alla andra intressen.

I Barnkonventionen bekräftas familjen som den naturliga miljön för barnets utveckling och välfärd (inledningen). Barnet har en rätt att, så långt det är möjligt, få vetskap om sina föräldrar och bli omvårdat av dem (artikel 7.1). Konventionsstaterna skall säkerställa att barnet inte skiljs från sina föräldrar

mot deras vilja utom i de fall då behöriga myndigheter finner att ett sådant åtskiljande är nödvändigt för barnets bästa. Ett sådant beslut kan vara nödvändigt i ett särskilt fall, t.ex. vid övergrepp mot eller vanvård av barnet eller då föräldrarna lever åtskilda och ett beslut måste fattas angående barnets vistelseort (artikel 9.1). Konventionsstaterna skall vidare göra sitt bästa för att säkerställa erkännandet av principen att båda föräldrarna har gemensamt ansvar för barnets uppfostran och utbildning (artikel 18.1). Grundsynen om barnets bästa upprepas i artikel 21 om adoption. Det fastslås där att konventionsstater som erkänner och/eller tillåter adoption skall säkerställa att barnets bästa främst beaktas. Det bör i sammanhanget observeras att skrivningen i artikel 21 – "the best interests of the child shall be the paramount consideration" (paramount = övergripande, yttersta, allt överskuggande) – är mer långtgående än grundprincipens uttryckssätt i artikel 3 – "the best interests of the child shall be a primary consideration". Den svenska adoptionslagstiftningens utformning att rättens tillstånd till adoption får ges endast om adoptionen är till fördel för barnet, motsvarar enligt vad som uttalades när Barnkonventionen godkändes av riksdagen (prop. 1989/90:107 s. 57) helt Barnkonventionens krav.

Lagstiftning och domstolsavgöranden som gäller frågor om adoption faller liksom frågorna om vårdnad m.m. inom tillämpningsområdet för Europakonventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. I artikel 8, punkten ett, konstateras att var och en har rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Den andra punkten ger offentlig myndighet rätt att under vissa förutsättningar inskränka åtnjutandet av denna rättighet.

När frågor om bland annat adoption skall avgöras av svensk domstol skall således även konventionens krav på respekt och skydd för det existerande familjelivet beaktas. Ett ingrepp i rätten till familjeliv kan tillåtas om det är lagligt, ägnat att tillgodose något av de i artikel 8 punkt två uppräknade skyddade intressena och nödvändigt i ett demokratiskt samhälle för att tillgodose dessa intressen. Varje konventionsstat har en viss diskre-

tionär prövningsrätt (margin of appreciation) vid bedömningen av om en viss åtgärd är nödvändig.

Genom 1998 års lagändringar i föräldrabalken infördes bestämmelsen att domstolen skall kunna vägra att upplösa den gemensamma vårdsnaden eller förordna om sådan vårdnad mot en förälders vilja. En förutsättning för ett sådant förordnande är att gemensam vårdnad är bäst för barnet (6 kap. 5 § föräldrabalken). Som skäl för bestämmelsen anfördes att barn har behov av nära och goda relationer till båda sina föräldrar även om föräldrarna bor isär. Det underströks att det för barnets skull är viktigt att båda föräldrarna är delaktiga i barnets förhållanden och tar ansvar för barnet (se prop. 1997/98:7 s. 49). Denna grundprincip ligger helt i linje med Barnkonventionens krav. I propositionen (s. 49) framhölls dock att det inte kan komma i fråga att helt utmönstra möjligheterna till ensam vårdnad och att det finns fall där en förälder är olämplig som vårdnadshavare. Som exempel på detta angavs att föräldern kan ha gjort sig skyldig till våld mot barnet eller den andra föräldern. Det kan också enligt propositionen vara så att konflikten mellan föräldrarna är så svår och djup att det är omöjligt för dem att samarbeta i frågor som rör barnet. Det framhölls vidare (s. 104) att om det alltså i vissa fall är olämpligt med gemensam vårdnad mot den ena förälders vilja, kan det i andra fall vara bäst för barnet att den föräldern inte får sin vilja igenom. Som exempel på detta angavs fall när modern har ensam vårdnad och fadern önskar gemensam vårdnad samt modern motsätter sig detta utan något godtagbart skäl. I den nya lagstiftningen har barnets rätt till umgänge med den förälder som inte bor tillsammans med barnet understrukits ytterligare (6 kap. 15 § föräldrabalken). Genom bestämmelsen betonas att umgänge i första hand är till för barnet och att det är viktigt för barn att ha nära och goda relationer med båda sina föräldrar. Föräldrarnas gemensamma ansvar för att barnets behov av umgänge så långt möjligt tillgodoses betonas också. Härigenom understryks att en förälder som barnet inte bor tillsammans med har en skyldighet att umgås med barnet. När det gäller umgängessabotage från den förälder som bor tillsammans

med barnet har lagstiftaren intagit en sträng hållning (se prop. 1997/98:7 s. 61). Den sedan tidigare gällande regeln om att barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med någon annan som står det särskilt nära så långt möjligt tillgodoses (6 kap. 15 § tredje stycket föräldrabalken) ändrades inte i samband med 1998 års reform. Såvitt framgår av kommentaren tar bestämmelsen i första hand sikte på t.ex. mor- och farföräldrar.

Frågor om vårdnad om barn har senast behandlats i promemorian Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar (Ds 1999:57). I promemorian föreslås att föräldrar som inte är gifta med varandra när barnet föds skall få gemensam vårdnad när tre månader har förflutit från det att faderskapet har fastställts genom en bekräftelse som har godkänts av socialnämnden, om ingen av föräldrarna inom denna tid till socialnämnden anmäler att hon eller han motsätter sig gemensam vårdnad. Om någon av föräldrarna gör en sådan anmälan skall modern fortsätta att vara ensam vårdnadshavare. En far som har nekats del i vårdnaden skall, liksom i dag, kunna väcka talan om gemensam eller ensam vårdnad vid domstol. Möjligheten att erhålla gemensam vårdnad genom anmälan skall finnas kvar för dem som vill få gemensam vårdnad snabbare. Utredaren fann att det inte var lämpligt med hänsyn till barnets bästa att införa automatisk gemensam vårdnad för alla ogifta föräldrar från faderskapsfastställelsen. Till följd av svårigheterna att avgöra vilka som verkligen är sambor fann utredaren inte heller att det är lämpligt med automatisk gemensam vårdnad för sammanboende föräldrar. Promemorian har remissbehandlats men ännu inte lett till lagstiftning.

11.2 Närmare om begreppet barnets bästa

Den uttryckliga bestämmelsen om att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande av alla frågor som rör vårdnad om barn, barns boende och umgänge infördes alltså i föräldrabalken genom 1998 års reform men var ingen saklig nyhet. Redan i 1920 års lag om barn i äktenskap stadgas att rätten vid

vårdnadsfrågans avgörande skulle besluta efter vad som med hänsyn till barnets bästa befanns skäligt och fortsättningsvis angavs i flera bestämmelser i föräldrabalken – liksom i dag – att sådana frågor skulle avgöras efter vad som är bäst för barnet.

Någon definition av vad som skall anses vara barnets bästa har inte givits vare sig i föräldrabalken eller i annan lagstiftning eller i konventionstext. Frågan har utvecklats i olika sammanhang, men det har sagts (prop. 1997/98:7 s. 101) att det inte låter sig göra att en gång för alla precisera innebörden i detta begrepp, som förändras sig över tiden och där bedömningen är beroende av omständigheterna i det enskilda fallet. Barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av de individuella förhållandena.

Den uppräknings av barnets rättigheter som görs i föräldrabalken är till hjälp när det gäller att bestämma vad som är barnets bästa. Barn har således enligt föräldrabalken rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. De skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling (6 kap. 1 § föräldrabalken). Lagstiftaren pekar vidare på några omständigheter som skall beaktas vid bedömningen av barnets bästa. Av 6 kap. 2 a § andra stycket och 2 b § föräldrabalken framgår bland annat, att det vid bedömningen skall fästas avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Hänsyn skall också tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad.

De omständigheter som lagstiftningen särskilt pekar på, och som skall beaktas, skall således inte ses som någon uttömmande uppräknings. Vid bedömningen måste hänsyn tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling. Så långt det är möjligt skall därvid såväl kortsiktiga som långsiktiga effekter för barnet beaktas. Barnets behov av kontakt med båda föräldrarna har som ovan nämnts lyfts fram särskilt, men detta innebär givetvis inte att det alltid är bäst för barnet att umgås med en förälder som det inte bor tillsammans med.

Barnets rättigheter har genom de senare årens lagändringar tydligt knutits till Barnkonventionens regler. För att övervaka att Barnkonventionen följs har en särskild FN-kommitté för barnets rättigheter tillskapats. FN-kommittén har inte diskuterat kriterier för hur barnets bästa skall bedömas generellt, men den har lagt vikt vid att konventionen skall ses som en helhet och att de grundläggande principerna skall tolkas i relation till konventionens sakartiklar. Såsom utvecklats av den svenska Barnkommittén (SOU 1997:116 s. 134) framhåller FN-kommittén att vid bedömningen av barnets bästa särskild hänsyn bland annat skall tas till barnets rätt att komma till tals. Genom denna hänvisning ger FN-kommittén även en hänvisning om hur man som beslutsfattare kan gå tillväga för att bedöma barnets bästa och det är att tala med det berörda barnet. Barnkommittén beskriver i betänkandet hur denna aspekt har tagits upp av den brittiske familjerättsexperten John Eekelaar. Han menar att det i huvudsak finns två sätt att avgöra vad som är barnets bästa. Det ena är att beslutsfattare på olika nivåer gör bedömningar som grundas på vetenskap och beprövad erfarenhet. Det handlar alltså om att skaffa sig kunskap om barn eller inhämta sådan kunskap från experter. Det andra sättet är att barnet tillåts ge uttryck för sin uppfattning om vad som är dess bästa. Detta förutsätter dock att barnet vistas i en trygg miljö där det inte påverkas alltför mycket av någon enskild vuxen. Det bästa underlaget för att bedöma vad som är barnets bästa får man genom att kombinera dessa båda perspektiv. Alltså både ett objektiva (det man vet om barn genom forskning och erfarenhet) och ett subjektivt perspektiv (genom att höra barn själva och bygga in deras synpunkter i beslutsfattandet). Barnkommittén uttalade vidare om barnperspektiv (s. 138) bland annat att detta innebär att barnet sätts i fokus och att beslutsfattaren ser barnet som "expert" på dess egen situation. Kommittén anförde vidare: "Att ha ett barnperspektiv innebär vidare att man sätter sig in i och försöker förstå barns och ungdomars situation. Förståelsen är central och en förutsättning för att kunna vidta åtgärder för barnets bästa. Därmed inte sagt att förståelsen alltid behöver betyda ett accep-

terande. Att byta perspektiv, att se världen med andras ögon, förutsätter också förmågan att sätta gränser för sin egen inlevelse så att man inte helt anammar barnets eller tonåringens värld. Det är i sista hand den vuxne som utifrån ett vuxet perspektiv, kunskaper och erfarenheter måste fatta beslut och ta ansvar för beslutet.”

I promemorian Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar (Ds 1999:57) behandlades även frågan om barnets bästa. För att få ett barnpsykiatriskt perspektiv på frågan uppdrogs åt överläkaren i barn- och ungdomspsykiatri Torgny Gustavsson att belysa vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge. Yttrandet finns fogat som bilaga 1 till promemorian. I yttrandets avsnitt ”Vad behöver barn” anges bland annat att barns behov av båda sina föräldrar har den djupare innebörden att de behöver tillgång till, uppskattning av och möjlighet att utveckla alla sina inre delar, de delar som har sitt ursprung i pappan såväl som mamman, och de behöver detta utan att det blir skuldbelagt, nedvärderat eller förnekad. Det framhålls vidare att ett av de grundläggande ting vi begär av goda föräldrar är att de skall kunna prioritera barnets behov framför sina egna. Detta betyder framför allt att se barnperspektivet, se situationen med barnets behov och barnets upplevelse för ögonen. Gustavssons slutsatser av de resonemang han för är att gemensam vårdnad generellt är att föredra ur barnets synpunkt. I de fall vårdnaden trots allt inte kan vara gemensam bör barnet dock ges rätten att under trygga och skyddade former träffa och ha en relation till den förälder som inte har vårdnaden. Gustavsson framhåller att även ett mycket glest umgänge är bättre än inget alls för att barnet skall få den nödvändiga relationen till sitt ursprung som behövs för att ge barnet förutsättningar för att utveckla en stabil grundtrygghet. Detta är också viktigt för barnets personlighetsutveckling, identitetsutveckling, mognad och självförtroende.

11.3 Särskilt om öppenhet och kunskap om ursprunget

Det är viktigt för ett barn som har adopterats att få vetskap om adoptionen och om sitt ursprung. Detta har understrukits i förarbetena till den svenska lagstiftningen och utsagts klart i de internationella deklARATIONER och konventioner vi åtagit oss att följa. Uppfattningen att öppenheten är mycket viktig för de adopterade barnens positiva utveckling är i dag allmänt accepterad och ett förtigande av adoptionen torde aldrig kunna anses vara förenlig med barnets bästa.

Som ovan framgått finns det dock varken i föräldrabalken eller i konventionstext någon regel som ålägger adoptivföräldrarna eller annan att informera barnet om adoptionen och om dess ursprung.

I uppdragspromemorian nämns att en framställan om utredning om s.k. öppna adoptioner har inkommit till Justitiedepartementet. Med "öppna adoptioner" kan enligt promemorian avses dels sådana adoptioner där ursprungsfamiljen och adoptivfamiljen/barnet möts, har varandras namn och adresser och möjlighet till fortsatt kontakt, dels sådana adoptioner där domstolen beslutar att barnet och de biologiska föräldrarna skall ha kontakt efter adoptionen.

Det uppdrag jag fått avser en beskrivning av hur adoptivbarnens behov av öppenhet och kontakt med biologiska föräldrar tillgodoses i Sverige i dag. Behovet av eventuella förändringar bör belysas och förslag skall lämnas på hur eventuella brister kan undanröjas.

Som framgått av vad som ovan sagts är det i dag en allmänt accepterad uppfattning att adoptivbarn har ett stort behov av att få vetskap om adoptionen och om sitt ursprung. Möjligheten att adoptivföräldrar, barnet och de biologiska föräldrarna har kontakt i de fall de så vill har alltid funnits i Sverige och även framhållits av lagstiftaren. När det gäller de internationellt adopterade barnen torde behovet av öppenhet tillgodoses vad gäller kunskapen om ursprunget. De s.k. återvändarresorna har beskrivits och det kan konstateras att det för de internationellt adopterade

barnen finns goda möjligheter att få kännedom om ursprungsländerna medan möjligheterna till kontakt med de biologiska föräldrarna ofta är mindre. Även för inhemskt adopterade barn finns möjligheter att få kunskap om ursprunget och hjälp i samband med eftersökandet av de biologiska föräldrarna genom socialtjänsten. Det är däremot okänt i hur stor utsträckning inhemskt adopterade barn söker eller har kontakt med de biologiska föräldrarna eller en av dessa.

Enligt föräldrabalkens bestämmelser finns också ett utrymme för att ge barnet rätt till umgänge med någon annan (än den förälder som barnet inte bor tillsammans med) som står barnet särskilt nära, och det är barnets vårdnadshavare som har ett ansvar för att barnets behov av sådant umgänge så långt möjligt tillgodoses (6 kap. 15 § tredje stycket). Om sådant umgänge begärs får talan om detta föras av socialnämnden (6 kap. 15 a § första stycket andra meningen). Frågan om en biologisk förälder, efter det att tillstånd till adoption har givits, genom en ansökan av socialtjänsten skulle kunna få umgängesrätt med barnet har såvitt jag kunnat utröna inte prövats. Enligt min bedömning torde det inte vara uteslutet att en sådan ansökan skulle kunna bifallas, om det efter en prövning av omständigheterna i det enskilda fallet skulle visa sig vara bäst för barnet. Jag återkommer till denna fråga i avsnitt 12.2.

12 Överväganden

12.1 Även en förälder som inte har del i vårdnaden skall lämna sitt samtycke till adoption

Förslag: Ändamålsbestämmelsen i 4 kap. föräldrabalken ändras så att tillstånd till adoption får ges endast om adoptionen är till barnets bästa. Nuvarande bestämmelser om samtycke till adoption ändras så att samtycke till adoptionen skall ges av båda föräldrarna, dvs. även av en förälder som inte har del i vårdnaden. En ny bestämmelse införs om att ett vägrat eller annars uteblivet samtycke från en förälder som är utan del i vårdnaden inte utgör hinder för ett tillstånd till adoption om detta är uppenbart bäst för barnet. Slutligen kompletteras regelsystemet med en bestämmelse om att frågan om huruvida det vid en internationell adoption skall krävas samtycke till adoptionen från en icke vårdnadshavande förälder prövas enligt lagen i barnets ursprungsstat.

Den fråga som inledningsvis behandlas är föräldrabalkens bestämmelse att samtycke till adoption inte krävs av en icke vårdnadshavande förälder, utan att det är tillräckligt att denne hörs om det är möjligt. Frågan om en ändrad reglering har aktualiserats främst genom det mål om adoption mot en icke vårdnadshavande förälders vilja som avgjordes i Europadomstolen för mänskliga rättigheter den 28 oktober 1998 (se avsnitt 8.1) och torde ha sitt intresse framför allt när det gäller rent inhemska adoptioner och då främst beträffande styvbarnsadoptionerna.

Ändamålsbestämmelsen i 4 kap. föräldrabalken innebär att rättsens tillstånd till adoption skall ges om detta är till barnets bästa – ”till fördel för barnet”. Jag vill i det sammanhanget påpeka – även om uppgiften inte ingår i det uppdrag jag fått – att ett utbyte av föräldrabalkens regel att ”Tillstånd får ges endast om adoptionen är till fördel för barnet” mot att ”Tillstånd får ges endast om adoptionen är till barnets bästa” bör göras. Som framgått av genomgången ovan finns det ingen avsikt från lagstiftarens sida att det skall vara någon skillnad mellan begreppen. Såväl Barnkonventionen som 1993 års Haagkonvention anger att barnets bästa skall beaktas vid adoptioner. Genom ett enhetligt uttryckssätt skulle denna avsikt bli tydlig även i den svenska adoptionslagstiftningen.

Någon entydig definition av begreppet barnets bästa har inte givits i lagstiftningen utan bedömningen av vad som är barnets bästa måste göras utifrån omständigheterna i det individuella fallet. När det gäller frågor om vårdnad, boende och umgänge är portalparagrafen om barnets bästa i 6 kap. 2 a § föräldrabalken en grundval för lagens mer konkreta regler. Därutöver måste prövningen av vad som är barnets bästa ske med stöd dels av de kunskaper om barn som vetenskap och beprövad erfarenhet ger, dels med hänsyn tagen till barnets egen vilja. En konkret regel i föräldrabalken när det gäller frågor om vårdnad, boende och umgänge är barns behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. Uppfattningen att även en mycket begränsad kontakt med en förälder som inte har del i den dagliga omvårdnaden är bättre än ingen kontakt alls torde i dag vara allmänt accepterad. Denna insikt måste enligt min mening ha en mycket stor betydelse vid prövningen av en adoptionsansökan.

Adoption som rättsligt reglerat institut har funnits i Sverige sedan 1917. Adoptionens ändamål har successivt kommit att bli att utifrån barnets bästa ge det ett bestående hem, kärlek, trygghet och omsorg. Adoptionslagstiftningen tillförsäkrar inte sökanden/na någon rätt att adoptera. Sökandenas rättigheter i samband med en adoptionsansökan ligger i att de har rätt till en korrekt hantering enligt ärendelagen, vari ingår bland annat

rätten till muntlig förhandling och rätten att överklaga ett beslut som gått sökandena emot.

Avgörande för om tillstånd till adoption skall ges är om adoptionen är till barnets bästa. Den nuvarande regleringen när det gäller samtycke respektive hörande av vårdnadshavare/förälder infördes redan i 1917 års adoptionslag. I förarbetena diskuterades huruvida samtycke skulle krävas även av den förälder som inte hade del i vårdnaden. Lagberedningen stannade för att samtycke inte skulle krävas, men underströk att största hänsyn borde tas till den ifrågavarande förälderns mening. Denna uppfattning har därefter upprepats i flera motivuttalanden. Förmyndarskapsutredningen ansåg mot bakgrund av de förändringar som skett i synen på barnets behov av goda kontakter även med en förälder som inte hade del i vårdnaden att det normalt inte borde komma ifråga att genomföra en adoption, om någon av föräldrarna motsätter sig den (s. 167). Utredningen framhöll dock att det är uppenbart att värdet av ett umgänge med en förälder som inte har del i vårdnaden kan variera från fall till fall och att det kan förekomma att kontakterna mellan barnet och föräldern i fråga är så dåliga att förälderns inställning inte rimligtvis bör tillmätas avgörande betydelse. Slutsatsen av detta blev enligt utredningen att en förälder som var utan del i vårdnaden lika litet som dittills borde ha en absolut rätt att förhindra en adoption. Utredningen föreslog därför att det i föräldrabalken skulle införas en regel om att även en biologisk förälder eller en adoptivförälder som är utan del i vårdnaden skulle samtycka till adoptionen men att ett vägrat samtycke inte skulle utgöra hinder för ett adoptionsbeslut, om adoptionen ändå kunde anses förenlig med barnets bästa. I specialmotiveringen till bestämmelsen påpekade utredningen att bestämmelsen i princip skulle vara tillämplig i såväl rent svenska som internationella förhållanden. Utredningen tillade att i praktiken torde regeln ha största aktualitet när det var fråga om en rent svensk adoption.

Den av Förmyndarskapsutredningen föreslagna regleringen överensstämmer med vad som gäller i Finland samt i undersökta

länder i Europa utanför Norden medan nuvarande svenska regler överensstämmer med regleringen i övriga nordiska länder.

En adoption har vittgående följder för såväl barnet, de biologiska föräldrarna som för adoptivföräldrarna. Adoptivbarnet får ställning som barn till adoptanten och de rättsliga banden till de biologiska föräldrarna och deras släkt skärs av. Det övergripande ändamålet med en adoption är att den skall vara till barnets bästa och som förutsättningar för ett genomförande krävs framför allt att sökanden har uppfostrat barnet eller avser att göra detta eller att det annars med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och barnet finns särskild anledning till adoptionen. Det är således utomordentligt väsentligt att barnet, om det har uppnått tillräcklig mognad, de biologiska föräldrarna och sökandena får tillräcklig information såväl om legala som om psykologiska och sociala konsekvenser av ett adoptionsbeslut samt att alla parter får komma till tals.

Frågan om vilken tyngd som skall tillmätas uppfattningen från en icke vårdnadshavande förälder som motsätter sig en adoption har behandlats vid flera tillfällen av Högsta domstolen (se avsnitt 8.1). Av de uttalanden Högsta domstolen gjort i dessa fall kan den slutsatsen dras att det, mot bakgrund av vikten av att ett barn har goda kontakter även med den förälder som inte är vårdnadshavare, normalt inte bör komma i fråga att genomföra en adoption, om någon av föräldrarna motsätter sig den. Emellertid framgår av Högsta domstolens skäl att hänsyn måste tas till vilket värde ett umgänge med de biologiska föräldrarna eller den ena av dem kan ha för barnet i det enskilda fallet. Avgörande är därvid som eljest vad som är bäst för barnet. Högsta domstolen har påpekat att lagtexten efter ändringar i föräldrabalken inte som tidigare ger uttryck för en ensidig föräldrarätt utan mer understryker barnets behov av umgänge med sina föräldrar (se NJA 1987 s. 118). Förmynderskapsutredningens förslag om krav på samtycke av båda föräldrarna oavsett om de hade del i vårdnaden men med en möjlighet för rätten att besluta om adoption trots ett vägrat samtycke från en icke vårdnadshavande förälder, om adoptionen ändå kunde anses vara förenlig med barnets

bästa, kunde enligt utredningen anses innebära en kodifiering av vad Högsta domstolen uttalat i rättsfallen på området.

Mina slutsatser

De utomordentligt ingripande rättsverkningarna av ett adoptionsbeslut liksom barnets kontaktbehov med och rätt till båda sina biologiska föräldrar talar enligt min mening för att det bör bli svårare att genomföra en adoption mot en icke vårdnadshavande förälders vilja. Ett sätt att åstadkomma detta är att behålla den nuvarande ordningen att den icke vårdnadshavande föräldern skall höras om det kan ske (se 4 kap. 10 § tredje stycket föräldrabalken) men i lagen (förslagsvis i ett nytt andra stycke i 4 kap. 6 §) införa och skärpa de i dag enligt praxis gällande kraven för när domstolen kan besluta om adoption mot den förälderns vilja. Mot bakgrund av de reformer som på senare tid har skett av den svenska lagstiftningen när det gäller vårdnad m.m., och som alla har syftat till att understryka barnets behov av båda sina föräldrar och dessas gemensamma ansvar – även när de inte bor tillsammans – för att barnet ges tillgång till båda föräldrarna är det emellertid enligt min mening i dag inte logiskt att principiellt medge att ett så avgörande beslut som att tillstånd till adoption skall kunna ges utan att båda föräldrarnas samtycke har inhämtats. Övervägande skäl talar alltså enligt min mening för att lagen ändras så att samtycke till adoption krävs av föräldrarna, oberoende av om de har del i vårdnaden. Denna ordning skulle också överensstämma med adoptionsbestämmelserna i huvuddelen av Europa.

En ordning där en icke vårdnadshavande förälder ges en oinskränkt rätt att mot barnets bästa förhindra ett adoptionsbeslut måste emellertid betraktas som otänkbar. Det är t.ex. inte rimligt att de biologiska föräldrarna skulle ges en vetorätt i de fall vårdnaden med stöd av 6 kap. 8 § föräldrabalken flyttats över till familjehemsföräldrarna och dessa önskar adoptera barnet. Vidare är det orimligt att tänka sig att en förälder som aldrig har haft någon kontakt med barnet skulle ges en oinskränkt rätt att för-

hindra ett adoptionsbeslut. I dessa fall bör det på motsvarande sätt som i dag vara möjligt att gå emot en icke vårdnadshavande förälders vilja. Det måste således även i framtiden vara möjligt att i vissa fall ge tillstånd till en adoption även om en förälder som inte har del i vårdnaden motsätter sig denna.

Regler för att säkerställa att en adoption, som enligt behöriga myndigheter är till barnets bästa, kan komma till stånd är vanligt förekommande, såväl i Norden som i övriga Europa. Bestämmelserna kan innehålla att domstolen kan besluta om adoption mot föräldrarnas vilja, t.ex. om dessa misskött barnet eller vägrar samtycke utan synbar anledning eller att tillstånd till adoption kan ges om adoptionen på ett uppenbart avgörande sätt är till barnets bästa och det icke föreligger tillräckliga skäl till att föräldern inte har givit sitt samtycke. Ett annat sätt att säkerställa en adoption är – i de fall en icke vårdnadshavande förälders samtycke inte erfordras för en adoption – att vårdnaden fräntas föräldern/föräldrarna varefter den särskilt förordnade vårdnadshavaren samtycker till adoptionen.

En bestämmelse i svensk lag om att samtycke till adoption skall lämnas även av en förälder som inte har del i vårdnaden skulle således behöva kompletteras med en regel om att tillstånd till adoption under vissa bestämda förutsättningar skulle kunna ges trots att samtycke inte lämnats.

Jag föreslår sålunda att föräldrabalkens bestämmelse om samtycke skall ändras så att båda föräldrarna skall samtycka till adoption. Ett vägrat eller annars uteblivet samtycke från en förälder som är utan del i vårdnaden bör dock inte utgöra hinder för tillstånd till adoptionen om det är uppenbart bäst för barnet att adoptionen beviljas. Det bör med andra ord krävas starka skäl för att det skall anses vara bäst för barnet att adoptionen beviljas. Vid bedömningen av huruvida det finns tillräckligt starka skäl måste det göras en avvägning mellan bl.a., å ena sidan, barnets behov av att adoptionen beviljas och, å andra sidan, hur kontakterna med den icke vårdnadshavande föräldern är och har varit. Det bör enligt min uppfattning tas större hänsyn till barnets relation och band till sina biologiska föräldrar än vad gäl-

lande rätt ger uttryck för. Den valda formuleringen "uppenbart bäst för barnet" överensstämmer med den som finns i bestämmelsen i 6 kap. 8 § föräldrabalken om vårdnadsöverflyttning (jfr det förslag till ny formulering som finns i Ds 1999:57 Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar samt en språklig och redaktionell översyn av 6 kap. föräldrabalken).

Av 4 kap. 5 a § föräldrabalken framgår att det inte behövs något samtycke av den som lider av en allvarlig psykisk störning. Den undantagsregeln bör finnas kvar oförändrad. Mot bakgrund av mitt förslag att införa ett krav på samtycke även från en icke vårdnadshavande förälder kommer undantagsregeln i framtiden att träffa också en sådan förälder. Samma sak gäller den i samma lagrum intagna bestämmelsen att det inte behövs något samtycke av den som befinner sig på okänd ort. Även den bestämmelsen bör nämligen finnas kvar oförändrad.

Det finns enligt min mening anledning att överväga om inte undantaget från kravet på samtycke av den som lider av en allvarlig psykisk störning bör utökas till att omfatta även sådana fall där en icke vårdnadshavande förälder är varaktigt förhindrad att lämna samtycke men detta inte beror på en allvarlig psykisk störning. På så sätt skulle bättre överensstämmelse uppnås med den i dag gällande ordningen att den icke vårdnadshavande föräldern skall höras "om det kan ske". Vidare saknas det enligt min mening skäl att göra skillnad mellan, å ena sidan, det fallet att den icke vårdnadshavande föräldern befinner sig på okänd ort och, å andra sidan, det fallet att föräldern är varaktigt förhindrad att lämna samtycke. Om föräldern befinner sig på okänd ort kommer det att finnas ett undantag från kravet på samtycke (se ovan), och det bör alltså enligt min mening gälla samma förutsättningar för den situationen som för det fallet att föräldern av något skäl, t.ex. på grund av en psykisk störning som inte kan klassificeras som allvarlig eller på grund av något annat liknande förhållande (jfr 4 kap. 5 § andra stycket 2), är varaktigt förhindrad att lämna samtycke till adoptionen. Jag föreslår att en bestämmelse härom tas in i 4 kap. 5 a § andra stycket föräldrabalken.

En bestämmelse om samtycke från båda föräldrarna skulle sakligt sett få störst betydelse vid prövningen av tillstånd till är-ligen knappt 100 stycken styvbarnsadoptioner och skulle enligt min bedömning utan svårighet kunna inordnas i domstolarnas prövning av dessa adoptionsärenden, där ju en icke vårdnads-havande förälder i dag bereds tillfälle att yttra sig och där stor hänsyn skall tas till dennes uppfattning.

Som framhållits av NIA och Adoptionscentrum såväl nu som i remissyttrande över Förmynderskapsutredningens förslag, skulle den tänkta lagändringen emellertid kunna få besvärande konsekvenser när det gäller de internationella adoptionerna. Ett skäl till bortadoption av barn är på många håll i världen – liksom det tidigare var i Sverige – att barnet är fött av en ogift kvinna som av sociala skäl inte kan behålla barnet och som därför inte vill att barnafödandet skall bli känt. På motsvarande sätt önskar fadern ofta att barnet skall förbli okänt för omgivningen. När de inhemska myndigheterna har godkänt att barnet får adopteras bort har prövningen gjorts och kompletterande utredningar kan vara både svärgenomförbara och socialt förödande för inblandade parter. Utredningen kan inte heller sägas vara nödvändig för att domstolen skall kunna avgöra vad som är barnets bästa. Enligt min mening är de skäl som sålunda finns för att behålla nuvarande regler när det gäller internationella adoptioner beaktansvärda och bör föranleda en särreglering.

Ett sätt att utforma en sådan särreglering kan vara att i likhet med Finland bestämma att vid internationella adoptioner föräldrarnas samtycke kan ges även med iakttagande av den form och det förfarande som skall följas enligt lagen i det främmande landet. Ett något annorlunda, och enligt min mening bättre, sätt är att göra ett undantag från den i dag gällande bestämmelsen i 2 § lagen (1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption att en ansökan om adoption skall prövas enligt svensk lag och låta frågan om huruvida det skall krävas samtycke till adoptionen från en förälder som är utan del i vårdnaden avgöras enligt lagen i barnets ursprungsstat.

12.2 Adoptivföräldrar skall så snart det är lämpligt upplysa barnet om att det är adopterat

Förslag: Adoptivföräldrarna skall så snart det lämpligen kan ske upplysa barnet om att det är adopterat.

Barnets rätt att få vetskap om sina föräldrar är fastslagen bland annat i Barnkonventionen. Uppfattningen att ett adopterat barn skall få kännedom om adoptionen och om sitt ursprung har varit tydlig i förarbetena till den svenska lagstiftningen även om inte något stadgande om detta har förts in i lagen. Adoptionsforskningen har tydligt visat hur viktig kunskapen om det biologiska och etniska ursprunget är för adoptivbarnets positiva utveckling. Genom de regler som finns i socialtjänstlagen om den utredning som skall göras i samband med en adoptionsansökan och som arkiveras enligt vanliga regler, de överenskommelser som gjorts om dokumentation i samband med utländska adoptioner samt de ändringar som har gjorts i sekretesslagen, finns också goda möjligheter för ett adopterat barn att få kunskap om sitt ursprung. Enligt 12 § socialtjänstlagen åligger det socialtjänsten att i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan bland annat ett ärende om adoption har avgjorts. I detta torde ligga att bistå med information och hjälp i de fall ett adopterat barn vill söka upp eller återknyta kontakten med de biologiska föräldrarna eller en av dessa. För de utlandsadopterade barnen erbjuder NIA och adoptionsorganisationerna råd och hjälp om ett adopterat barn vill återvända till sitt ursprungsland och där eventuellt söka kontakt med de biologiska föräldrarna. Alla adopterade kan dessutom få hjälp via den psykiatriska barn- och ungdomsvården.

Det finns således tillräckliga redskap för att hjälpa ett adoptivbarn som så önskar att få kunskap om sitt ursprung och att göra försök att skapa kontakt med de biologiska föräldrarna och något behov av ytterligare bestämmelser på detta område föreligger enligt min mening inte.

Mina slutsatser

Trots att redskapen för hjälp och stöd till ett adoptivbarn som söker kunskap om sitt ursprung således finns skulle det dock kunna förekomma att möjligheterna att skaffa information inte utnyttjas eftersom adoptivföräldrarna inte har berättat för barnet att det är adopterat. Detta torde främst kunna förekomma vid inhemska adoptioner.

Adoptivföräldrar kan genom den hemutredning som görs av socialtjänsten antas få information om vad en adoption innebär och om hur viktigt det är med öppenhet om adoptionen. Nästan alla föräldrar som adopterar utländska barn deltar i studiecirklar där behovet av öppenhet understryks. Uppfattningen att det är bäst för barnet att på ett ganska tidigt stadium få vetskap om adoptionen och om sitt ursprung är okontroversiell och torde omfattas av det stora flertalet adoptivföräldrar. Det har dock inte varit möjligt att inom ramen för denna promemoria göra någon studie av i vilken utsträckning det i dag finns adoptivföräldrar som inte berättar för sitt barn att detta är adopterat eller som dröjer onödigt länge med detta. Någon säker kunskap om dagens situation på området finns alltså inte.

Även om det stora flertalet adoptivföräldrar således delar uppfattningen att det är bäst för barnet att känna till sitt ursprung och berättar för barnet att det är adopterat, kan det, särskilt mot bakgrund av resultaten av Socialstyrelsens ovan nämnda rapport (se avsnitt 9.5.2), inte uteslutas att det förekommer fall där det av olika anledningar blir svårt för adoptivföräldrarna att informera barnet. Socialtjänsten skall ge råd och stöd även till de adoptivföräldrar som känner osäkerhet inför att berätta för barnet att det är adopterat eller om hur upplysningarna skall ges. NIA och adoptionsorganisationerna har möjlighet att stödja även föräldrarna.

För att ytterligare understryka barnets rätt att få kännedom om sitt ursprung och för att stödja föräldrarna i denna fråga bör det igen övervägas att i lagen införa en klar bestämmelse som ålägger adoptivföräldrarna en informationsplikt.

Vid remissbehandlingen av Förmynderskapsutredningens betänkande var förslaget om lagstadgad informationsplikt ett av de få förslag som ett flertal remissinstanser avstyrkte. Huvudinvändningen var att de som utretts av socialnämnd och fått tillstånd till adoption torde vara så väl medvetna om sina skyldigheter i detta viktiga avseende att en närmast förnumstig och allmänt hållen uppmaning till föräldrarna torde vara obehövlig. Eftersom regeln enligt förslaget saknade sanktion torde den dessutom bli verkningslös. Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet framhöll vidare att den föreslagna regeln till sitt innehåll skilde sig väsentligt från 4 § inseminationslagen, som nämndes i sammanhanget av Förmynderskapsutredningen.

Sedan Förmynderskapsutredningen lämnade sitt slutbetänkande har genom den nämnda ändringen i 12 § socialtjänstlagen socialnämnden ålagts att i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett ärende om adoption har avgjorts. När bestämmelsen i socialtjänstlagen infördes sades i specialmotiveringen (prop. 1996/97:124 s. 176) att genom bestämmelsen lyftes kommunernas ansvar för adoptivbarnen under deras uppväxt fram och betonades. Det gavs därutöver inte några anvisningar om hur stödet och hjälpen skulle utformas. Det har inte funnits utrymme att inom ramen för denna promemoria annat än stickprovsmässigt utröna hur socialnämnderna runt om i landet hanterar detta åliggande och dessa stickprov pekar på att rutiner för uppföljningen ännu inte har utformats. Såvitt framgår av rapporten "Adopterad – och sedan" från Allmänna Barnhusets och NIA:s konferens i maj 1999 finns behov av samverkan mellan olika myndigheter och ökad kunskap för det fortsatta arbetet med adoptioner. Bestämmelsen i 12 § socialtjänstlagen torde i vart fall komma att innebära viss kontakt från socialnämnden med adoptivfamiljen efter det att beslutet om adoptionen har fattats. En naturlig fråga vid denna uppföljande kontakt får antas vara om barnet fått veta att det är adopterat och hur familjen handskas med frågan. Mot denna bakgrund och med hänsyn till att Barnkonventionen slår fast att barnet har rätt att få vetskap om sina föräldrar, synes det

i dag mer motiverat att föräldrarnas skyldighet att upplysa barnet att det är adopterat läggs fast i lag. Även om upplysningsskyldigheten inte är sanktionerad kan en sådan lagregel ha en pedagogisk effekt. Jag föreslår därför att 4 kap. föräldrabalken kompletteras med en bestämmelse att adoptivföräldrarna så snart det lämpligen kan ske skall upplysa barnet om att det är adopterat. Jag tycker för övrigt att en motsvarande bestämmelse bör införas när det gäller barn som har tillkommit genom givarinsemination. Att föreslå en sådan regel ligger emellertid utanför mitt uppdrag.

När det gäller den avsevärt mer ingripande frågan om tillskapande av en ny adoptionsform där kontakten mellan adoptivbarnet och de biologiska föräldrarna skulle regleras i samband med tillståndet till adoptionen, kan sägas att denna skulle kräva en omfattande utredning och mer djupgående överväganden än vad jag haft möjlighet att genomföra. Frågan ligger enligt min uppfattning utanför mitt uppdrag, men då institutet nämnts i uppdragspromemorian väljer jag ändå att något belysa frågan.

En i lag reglerad s.k. öppen adoption torde av praktiska skäl vara aktuell endast vid inhemska adoptioner; således ett relativt litet antal. Den svaga adoptionen togs bort efter noggrant övervägande och bör enligt min mening inte återinföras. Den starka adoptionen är på frammarsch, och i Norden är det den enda förekommande adoptionsformen. Som framgått förekommer öppna adoptioner bland annat i Tyskland och Storbritannien. I Tyskland har adoptionsformen mindre omfattning. I Storbritannien är utrymmet för olika lösningar i de enskilda fallen avsevärt större än vad svensk lagstiftning normalt tillåter. Trots denna tradition synes den fria lagtillämpningen ha medfört att förutsebarheten och rättssäkerheten i adoptionsfrågor minskat på ett sätt som gjort att också antalet adoptioner drastiskt har gått ner. Olika former av adoption där kontakt förekommer mellan de biologiska föräldrarna och adoptivföräldrarna förekommer också i USA.

Som framgår av avsnitt 11.3 bedömer jag det inte som utslutet att en ansökan om umgängesrätt för de biologiska föräldrarna skulle kunna bifallas med stöd av den lagreglering

(6 kap. 15 § föräldralken) som finns i dag, om det i det enskilda fallet skulle visa sig vara bäst för barnet. Så skulle kunna vara fallet t.ex. vid en adoption av ett familjehemsplacerat barn. Genom adoptionen ges adoptivföräldrarna (de tidigare familjehemsföräldrarna) en större grad av trygghet och lugn att skapa ett gott hem för barnet jämfört med vad en familjehemssituation normalt ger. Samtidigt kan det vara värdefullt för barnet att kunna ha kvar den kontakt med de biologiska föräldrarna som kanske har funnits under den tid som familjehemsplaceringen varat. Genom att umgänget är fastslaget av domstol torde konflikter mellan de biologiska föräldrarna och adoptivföräldrarna i viss mån kunna undvikas. Men jag kan också se problem med en sådan umgängesrätt. En adoption antas ge barnet en ökad grad av trygghet och stabilitet under uppväxten. Om barnet också efter en adoption skall ha umgänge med sina biologiska föräldrar är jag tveksam till om adoptionen verkligen kommer att ge barnet den önskade tryggheten och stabiliteten. Barnet kommer ju då att nödgas förhålla sig till två föräldrapar och den otrygghet det kan medföra. Barnet kan – precis som under familjehemsplaceringen – uppleva en lojalitetskonflikt mellan de två föräldrarna. En umgängesrätt efter adoptionen kan också leda till fortsatta konflikter om umgängets omfattning och genomförande.

Såsom framhållits bland annat vid lagändringen 1958 finns inga hinder mot att adoptivföräldrar och biologiska föräldrar och adoptivbarnet håller kontakt på frivillig väg. Från Adoptionscentrum har framförts att öppna adoptioner skulle vara ett alternativ till långvarig familjehemsplacering för att stärka barnets trygghet och rätt till en fast familj. En frivillig adoption med bibehållen kontakt mellan barnet och de biologiska föräldrarna/den biologiska mamman kan givetvis redan i dag vara ett alternativ, som ansvariga socialtjänstemän kan upplysa om och verka för i de fall detta skulle vara till barnets bästa. På samma sätt torde det vara möjligt att vid de fåtaliga svenska spädbarns-adoptionerna (som inte är vare sig styvbarns-adoptioner eller adoptioner av familjehemsplacerade barn) föreslå de biologiska föräldrarna och de tilltänkta adoptivföräldrarna kontakt och

fortsatt stöd under barnets uppväxt. Frivilligt "öppna" adoptioner torde alltså kunna uppnås inom det rådande systemet genom information från socialtjänstens sida om möjligheten till öppenhet och stöd för de föräldrar som överväger en sådan adoption. Också möjligheten att flytta över vårdnaden om barnet till familjehemsföräldrarna kan bidra till att barnet får en "familj för livet". Genomförs LVU-utredningens förslag (SOU 2000:77) kan antas att vårdnadsöverflyttningar kommer att bli vanligare i framtiden.

Jag kan mot bakgrund av det anförda inte se tillräckliga skäl att överväga att införa en ny adoptionsform i Sverige.

13 Kostnader

Förslaget om att samtycke skall inhämtas även från en förälder som inte har del i vårdnaden kommer, med hänsyn till den specialbestämmelse som föreslås beträffande de internationella adoptionerna, inte att innebära ökade kostnader. Kunskapen om hur viktigt det är att barn får kännedom om sitt ursprung är väl förankrad hos de sociala myndigheterna, adoptionsorganisationerna och föräldrarna. Att föräldrarnas skyldighet att upplysa barnet om att det är adopterat nu lagfästs, torde därför inte medföra några ökade kostnader. Sammantaget saknas anledning att anta att mina förslag kommer att medföra några ökade kostnader för det allmänna.

14 Författningskommentar

14.1 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken

4 kap. Om adoption

5 a §

Den som inte har fyllt 18 år får ej adopteras utan föräldrarnas samtycke. Moders samtycke skall ha lämnats sedan hon har återhämtat sig tillräckligt efter nedkomsten. Vid adoption av någon annans adoptivbarn skall i stället samtycke inhämtas från barnets adoptivföräldrar eller, om en adoptivförälder är gift med någon av barnets föräldrar, från båda dessa makar.

Samtycke enligt första stycket behövs inte av den som lider av en allvarlig psykisk störning eller, i fråga om en förälder som är utan del i vårdnaden, av annan anledning är varaktigt förhindrad att lämna samtycke. Samtycke enligt första stycket behövs inte heller av den som befinner sig på okänd ort.

Första stycket

Paragrafens första stycke är oförändrat.

Andra stycket

Andra stycket reglerar frågan om när samtycke från en förälder kan undvaras. De sedan tidigare gällande bestämmelserna om att detta kan ske beträffande en förälder som lider av en allvarlig psykisk störning eller befinner sig på okänd ort är oförändrade.

Den generella bestämmelsen om att samtycke inte behövs av en förälder som är utan del i vårdsnaden har tagits bort. Samtycke krävs alltså numera i normalfallet även av en icke vårdsnadshavande förälder. Även om sådant samtycke krävs är det dock i vissa fall möjligt att ge tillstånd till en adoption trots att samtycke inte finns. Detta regleras i ett nytt andra stycke i 6 §.

Numera gäller alltså som huvudregel att det krävs samtycke från en icke vårdsnadshavande förälder. Om föräldern lider av en allvarlig psykisk störning eller befinner sig på okänd ort behövs dock inte något samtycke. Samtycke behövs inte heller om den icke vårdsnadshavande föräldern är varaktigt förhindrad att lämna samtycke av någon annan anledning än att han eller hon lider av en allvarlig psykisk störning. Det finns alltså inte något krav på samtycke om föräldern är varaktigt förhindrad att lämna samtycke t.ex. på grund av en psykisk störning som inte bedöms som en "allvarlig psykisk störning" eller på grund av något annat liknande förhållande (jfr 4 kap. 5 § andra stycket 2).

Frågan om samtycke från särskilt förordnade vårdsnadshavare regleras numera i en ny paragraf, 5 b §.

5 b §

Den som står under vårdsnad av en eller två särskilt förordnade vårdsnadshavare får inte adopteras utan dennes eller deras samtycke.

I paragrafen, som är ny, ställs upp ett krav på samtycke till adoption från den eller dem som har förordnats till vårdsnadshavare för det tilltänkta adoptivbarnet. Bestämmelsen ersätter den nuvarande regeln i 5 a § andra stycket sista meningen.

6 §

Rätten skall pröva om det är lämpligt att adoptionen äger rum. Tillstånd får ges endast om adoptionen är till *barnets bästa* samt sökanden har uppfostrat barnet eller vill uppfostra det eller det annars med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och barnet finns särskild anledning till adoptionen. Vid bedömningen av om det är lämpligt att adoptionen äger rum skall rätten, även när barnets samtycke inte behövs, ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

Om en förälder som är utan del i vårdnaden inte lämnar sitt samtycke till den sökta adoptionen utgör detta inte hinder för att tillstånd ges till adoptionen, om detta är uppenbart bäst för barnet.

Ansökningen får inte bifallas, om det från någon sida har getts eller utlovats ersättning eller om det har avtalats om bidrag till barnets underhåll. Underhållsbidrag i form av engångsbelopp är dock inte hinder för tillstånd till adoptionen, om beloppet har inbetalts till socialnämnden i den kommun där adoptanten är folkbokförd eller om det till nämnden har utfärdats en förbindelse på beloppet, vilken har godkänts av sökanden och nämnden. För det belopp som har inbetalts till nämnden skall genom dess försorg hos en försäkringsgivare inköpas en efter underhållsskyldigheten anpassad livränta åt barnet, om inte avtalet hindrar det eller nämnden finner att beloppet kan användas på något annat lämpligt sätt för barnets underhåll.

Ett avtal om ersättning eller underhåll, som borde ha medfört att ansökningen avslogs om rätten hade känt till avtalet, är utan verkan om ansökningen bifalls.

Första stycket

Den nuvarande ändamålsformuleringen ”om adoptionen är till fördel för barnet” har ändrats till ”om adoptionen är till barnets bästa”. På så sätt har överensstämmelse uppnåtts med formuleringarna i bland annat Barnkonventionen. Någon saklig ändring är inte avsedd.

Andra stycket

I stycket, som är nytt, anges att ett uteblivet samtycke från en förälder som är utan del i vårdnaden inte utgör hinder för adoptionen, om tillstånd till adoptionen är uppenbart bäst för barnet. Bestämmelsen, som torde få betydelse främst vid styvbarns-adoptioner, är tillämplig såväl på den situationen att föräldern uttryckligen motsätter sig den sökta adoptionen som på den situationen att föräldern inte alls hör av sig.

För att adoptionen skall kunna beviljas krävs att detta är uppenbart bäst för barnet. Det krävs alltså starka skäl för att den sökta adoptionen skall kunna anses som bäst för barnet i de fall

den icke vårdnadshavande föräldern inte samtycker. Vid bedömningen av huruvida det finns sådana starka skäl är avsikten att det skall göras en avvägning mellan, å ena sidan, barnets behov av att adoptionen beviljas och, å andra sidan, hur barnets kontakter med den icke vårdnadshavande föräldern är och har varit. Men även andra omständigheter kan vara av betydelse. Som alltid måste det göras en helhetsbedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet.

Ett exempel på en situation då det många gånger kan vara uppenbart bäst för barnet att tillstånd ges till adoptionen trots att det saknas samtycke från den icke vårdnadshavande föräldern, är att den föräldern tidigare har förlorat vårdnaden om barnet därför att han eller hon har gjort sig skyldig till missbruk eller försummelse eller på något annat sätt brustit i omsorgen om barnet på ett sätt som medfört bestående fara för barnets hälsa eller utveckling (se 6 kap. 7 § föräldrabalken). Ett annat exempel på en situation då det ofta kan vara uppenbart bäst för barnet att adoptionen beviljas är de fall när vårdnaden med stöd av 6 kap. 8 § föräldrabalken har flyttats över till familjehemsföräldrarna och dessa önskar adoptera barnet.

Tredje och fjärde styckena

Paragrafens tredje och fjärde stycke motsvarar de tidigare andra och tredje styckena.

6 a §

Den eller de som har adopterat ett barn skall så snart det är lämpligt upplysa barnet om att det är adopterat.

Bestämmelsen, som är ny, anknyter till de stadganden som finns såväl i Barnkonventionen som i 1993 års Haagkonvention om att barnet har rätt till kunskap om sitt ursprung. Genom regeln åläggs adoptivföräldrarna en skyldighet att så snart det är lämpligt för barnet upplysa detta om att det är adopterat.

Någon bestämd tidpunkt för när föräldrarna skall lämna upplysningarna kan inte ges utan det får ankomma på föräldrarna att avgöra när barnet har nått en sådan mognad att frågan om adoptionen kan tas upp. Det åligger socialtjänsten enligt 12 § socialtjänstlagen att följa upp vilka behov av hjälp och stöd som kan finnas sedan ett ärende om adoption har avgjorts. Om den eller de som har adopterat ett barn inte upplyser barnet om att det är adopterat, torde det ankomma på socialtjänsten att stödja föräldrarna så att barnet får nödvändig information.

Det kan inte uteslutas att det i något fall kan vara så att det aldrig kan anses lämpligt att barnet får information om att det är adopterat.

14.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption

2 §

Ansökan om adoption prövas enligt svensk lag. *Avser ansökningsen ett barn under arton år som har överflyttats eller kommer att överflyttas till Sverige för adoption, prövas dock frågan om det skall krävas samtycke till adoptionen från en förälder som är utan del i vårdnaden enligt lagen i barnets ursprungsstat.*

Avser ansökningsen ett barn under arton år, skall särskilt beaktas, huruvida sökande eller barnet genom medborgarskap eller hemvist eller på annat sätt har anknytning till främmande stat och det skulle medföra avsevärd olägenhet för barnet, om adoptionen *inte* blir gällande där.

Rätten skall inhämta yttrande från Migrationsverket, när den som adoptionen avser är utomnordisk medborgare och tolv år eller äldre.

Första stycket

I stycket anges sedan tidigare att en ansökan om adoption skall prövas enligt svensk lag. I stycket har införts ett undantag från denna regel. Avser ansökningsen ett barn under arton år som har överflyttats eller kommer att överflyttas till Sverige för adoption,

skall frågan om det skall krävas samtycke till adoptionen från en icke vårdnadshavande förälder prövas enligt lagen i barnets ursprungsstat, dvs. enligt lagen i den stat där barnet vid tidpunkten för överflyttandet hade sitt hemvist eller, om något överflyttande ännu inte skett, enligt lagen i den stat där barnet vid tidpunkten för domstolens avgörande har sitt hemvist. Bestämmelsen, som har utformats med beaktande av artiklarna 2 och 4 i 1993 års Haagkonvention, har tillkommit för att inte försvåra adoptioner av barn från de länder som inte uppställer något krav på samtycke från en förälder som är utan del i vårdnaden och som inte har ratificerat 1993 års Haagkonvention. Det blir genom bestämmelsen möjligt att i Sverige ge tillstånd till en adoption även om samtycke lämnats endast av barnets vårdnadshavare eller annan ställföreträdare för barnet, om detta är tillräckligt enligt lagen i barnets ursprungsstat.

Andra stycket

I stycket har endast några smärre språkliga justeringar gjorts.

Tredje stycket

Paragrafens tredje stycke är oförändrat.